

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Економічний факультет

Кафедра фінансів

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему «Фінансове забезпечення відновлення та розвитку
територіальних громад»

Виконав: студент 2 курсу, групи ФБС-2м
спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа, страхування
та фондовий ринок»

Калиняк Денис Степанович

Керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів

Цюпа О.П.

Рецензент: к.е.н., доцент кафедри

менеджменту в інформаційних технологіях

Колєдіна К.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	5
1.1. Теоретичні основи функціонування територіальних громад.....	5
1.2. Концептуальні основи функціонування фінансів територіальних громад.....	16
1.3. Особливості фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.....	24
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	36
2.1. Сучасний стан фінансового забезпечення розвитку територіальних громад	36
2.2. Оцінка фінансового забезпечення розвитку територіальної громади.....	46
2.3. Діагностика ефективності стимулювання соціально- економічного розвитку територіальної громади.....	55
Висновки до розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	62
3.1. Обґрунтування напрямів підвищення рівня фінансового забезпечення розвитку територіальних громад	62
3.2. Розробка стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку територіальних громад	73
Висновки до розділу 3.....	80
ВИСНОВКИ.....	82

	3
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетна децентралізація та адміністративна реформа, яка призвела до створення в Україні територіальних громад, призвели до системної трансформації всього бюджетного процесу на регіональному рівні. При цьому, як показала практика, загальна тенденція полягає в підвищенні стабільності бюджетної системи та підвищенні самоокупності місцевих бюджетів. Це дозволило територіальним громадам пережити кризовий період війни, викликаної агресією російської федерації. Значне зменшення податкових надходжень, загальна зміна фінансових потоків у народному господарстві, спад економічної активності, що стався з початком війни, суттєво вплинули на динаміку наповнення як державного, так і місцевих бюджетів, особливо бюджетів територіальних громад. Проте фінансова автономія муніципалітетів, що виникла в результаті бюджетної децентралізації, призвела до збереження стабільності фінансової системи та створила умови для забезпечення нормального функціонування системи місцевого самоврядування навіть в умовах воєнного часу.

Проблематику фінансового забезпечення розвитку територіальних громад досліджували: Т. Г. Бондарук, О. Ю. Бобровської, О. І. Васильєвої, В. М. Вакуленка, Н. М. Гринчук, Т. М. Дерун, Я. М. Казюк, Н. Ю. Мушинської, Д. С. Олійник, В. В. Письменний, . М. Русін, В. Б. Сапожніков, Т. О. Савостенко, А. Ф. Ткачука, С. І. Чернова та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Виходячи з мети, можна виділити наступні основні завдання дослідження:

- 1) дослідити теоретичні основи функціонування територіальних громад;

- 2) визначити концептуальні основи функціонування фінансів територіальних громад;
- 3) розглянути особливості фінансового забезпечення розвитку територіальних громад;
- 4) проаналізувати сучасний стан фінансового забезпечення розвитку територіальних громад;
- 5) здійснити оцінку фінансового забезпечення розвитку територіальної громади;
- 6) провести діагностику ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- 7) обґрунтувати напрямки підвищення рівня фінансового забезпечення розвитку територіальних громад;
- 8) запропонувати стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Об'єктом дослідження є механізм фінансового забезпечення розвитку територіальних громад на прикладі Коропецької селищної ТГ.

Предметом дослідження є теоретичні, практичні засади та напрями вдосконалення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення поставлених у роботі завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: абстрагування, ідеалізації, групування, аналізу та синтезу, структурно-функціональні, порівняння, аналогії, економіко-статистичні, узагальнення, індукція.

Інформаційну базу дослідження складають нормативно-правові акти, аналітичні матеріали щодо фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, наукові праці українських учених, матеріали періодичних видань.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розвитку теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Теоретичні основи функціонування територіальних громад

Розумна та ефективна організація системи місцевого самоврядування в Україні є необхідним і ключовим завданням сталого та поступального розвитку нашої держави. У цьому контексті виникає потреба в інноваційному баченні розробки фундаментальних засад трансформації інституційної структури місцевого самоврядування, конкретизації нових підходів і механізмів розвитку інституційного забезпечення місцевого самоврядування та формування реальних рекомендацій щодо запобігання негативним наслідкам оптимізації інституційної структури на місцях з метою їх подальшого нівелювання або мінімізації. Інституційна реформа органів місцевого самоврядування також дозволить подолати подвійність функції державної вертикалі та відсутність прозорості, а крім того, призведе до більшої адаптації до потреб місцевих громад.

Слід зазначити, що різні аспекти територіальної організації публічної влади досліджувалися в працях науковців різних напрямів, зокрема регіоналістики, містобудування, управління територіями, економічної та соціальної географії, історії тощо.

Щодо визначення поняття територіальної громади, то не всі науковці погоджуються з визначенням, наведеним у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Зокрема, О. Батанов розглядає територіальну громаду не як групу мешканців, які проживають на певній території, а як мешканців, які постійно проживають і працюють на певній території безпосередньо чи через утворені ними комунальні структури вирішують локальні проблеми місцевого значення. , мають спільне комунальне майно,

володіють нерухомим майном на цій території, сплачують муніципальні податки та територіально пов'язані особистими зв'язками системного характеру [68].

Територіальні громади сіл і міст безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування здійснюють управління комунальним майном; затверджує програми соціально-економічного і культурного розвитку та контролює їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць та контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечує проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; створює, реорганізовує та ліквідує комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснює контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені до їх компетенції відповідно до закону.

Проте, з точки зору територіальної громади як елемента системи адміністративно-територіального устрою, варто погодитися з її трактуванням як цілісної одиниці, що характеризується єдністю соціальної спільності, суб'єкта місцевого самоврядування. та фундаментальна ланка адміністративно-територіального устрою країни [4]. Територіальну громаду в адміністративно-територіальному розрізі пропонуємо визначити як первинну (основну) одиницю системи адміністративно-територіального устрою держави, у межах якої органи місцевого самоврядування чи самоорганізації громадян організовані самостійно та з відповідальність за забезпечення у встановлених Конституцією та законодавством України межах вирішення проблем місцевого значення та надання власних і делегованих державою публічних послуг з дотриманням принципу субсидіарності. Особливо відзначаємо важливість принципу субсидіарності щодо повноважень місцевої влади, особливо в умовах, коли в ході реформування місцевого самоврядування в Україні до повноважень місцевої влади входитимуть ті, що б більш ефективно реалізується на вищому адміністративно-територіальному рівні.

Теорії дослідження формування та розвитку територіальних громад представлені трьома основними групами: теоріями локального (місцевого) економічного розвитку, теоріями територіальної організації влади (місцевого самоврядування або публічної влади) і теоріями фінансової децентралізації (рис. 1.1).

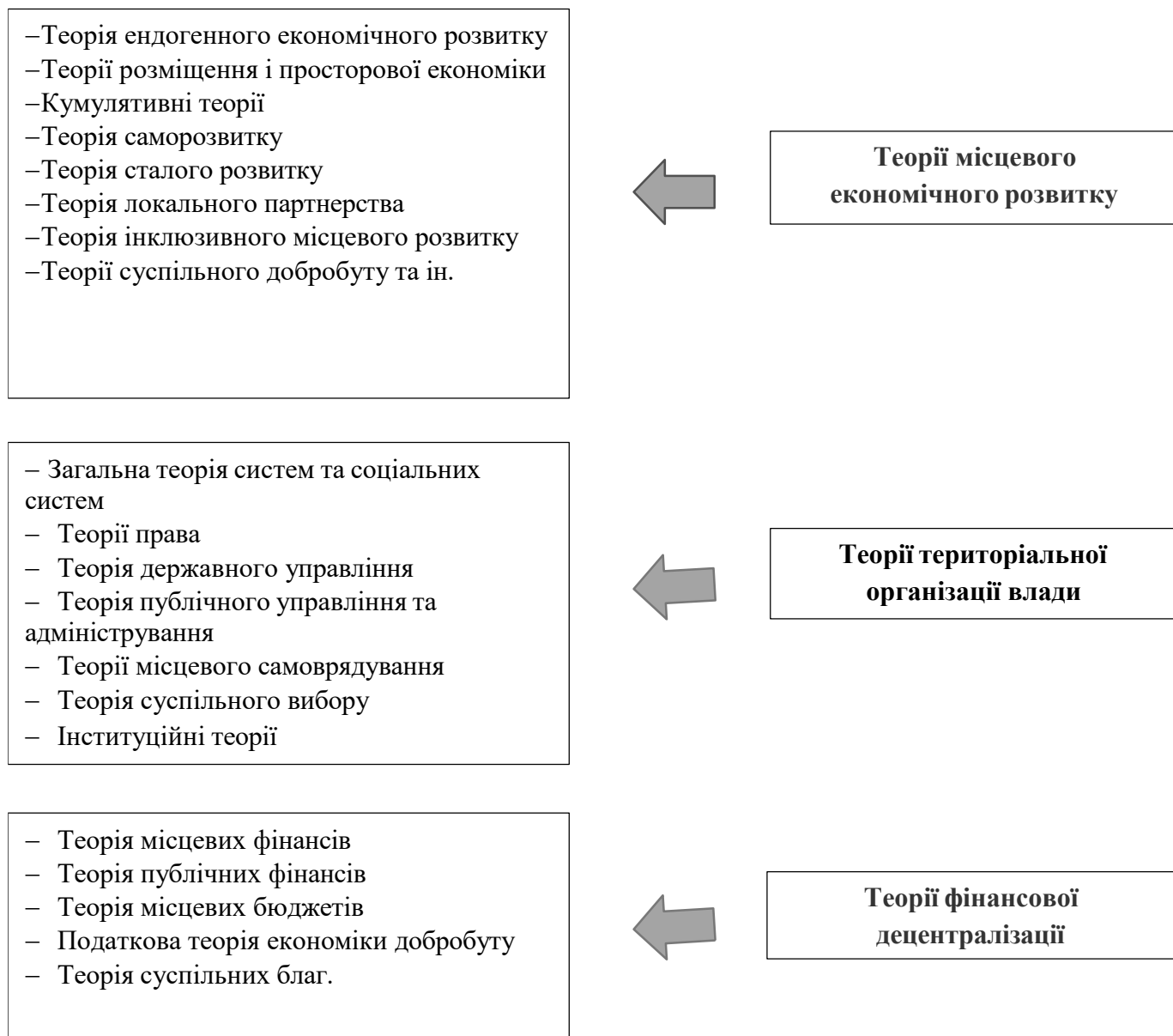

Рис. 1.1. Теоретична база дослідження процесів формування та розвитку територіальних громад*

*Джерело: [5]

Вони розкривають особливості становлення та розвитку територіальних громад, характеризують їх конкурентні переваги та механізми управління ними. В останні десятиліття активно розвиваються теорії локальної (місцевої) економіки. Їх поява зумовлена усвідомленням того, що національна економічна політика не є єдиним інструментом впливу на розвиток територій, а інтереси місцевих громад вимагають перенесення центрів відповідальності (прийняття управлінських рішень) на місцевий рівень. За цих умов територіальні органи влади виступають суб'єктами місцевого розвитку, а їх економіка – інструментом, що забезпечує цей розвиток.

Низка сучасних наукових праць зарубіжних вчених, присвячених цій темі, наголошує на тому, що певна територія є не стільки географічним об'єктом чи конкретним місцем (простором), скільки виступає одним із головних факторів конкурентоспроможності регіону, а точніше, певна територія та ресурс, який потребує якісного управління та ефективного використання [31].

Усі ці теорії призвели до появи економічної категорії «місцеві фінанси», тобто управління місцевими фінансами органами державної влади.

З цієї причини вкрай необхідним є детальне дослідження функціонування та розвитку місцевих фінансів у бюджетній системі в умовах фінансової децентралізації (рис. 1.2).

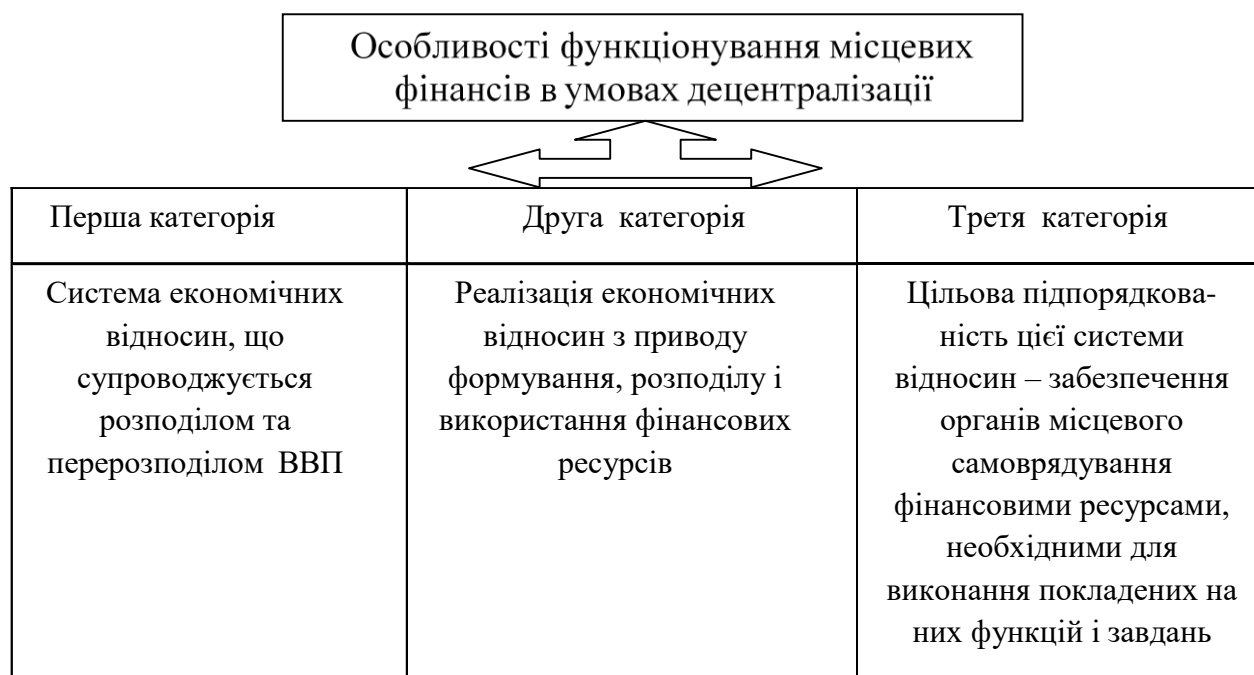

Рис. 1.2. Особливості функціонування місцевих фінансів в умовах децентралізації*

*Джерело: [15]

В Бюджетному кодексі України визначено, що місцеві бюджети є важливим елементом бюджетної системи, за рахунок яких здійснюються та фінансуються державні видатки. Проте, перш за все, слід зазначити, що економічні категорії «місцеві бюджети» та «місцеві фінанси» дещо відрізняються за своєю суттю.

Місцеві бюджети – це такі фонди чи фонди фінансових ресурсів, які є матеріальною основою діяльності виконавчих органів місцевої влади [1]. В економічних виданнях немає однозначної думки щодо тлумачення та формулювання терміну «місцеві бюджети», але розкриваються притаманні їм функції. Слід підкреслити, що сутність економічної природи всіх місцевих бюджетів полягає у виконанні трьох основних функцій: перерозподільної, фінансово-контрольної та стимулюючої (самофінансування).

При формуванні місцевого бюджету дотримуються принципів самофінансування та самостійності, які є однією з найважливіших складових фінансово-економічної безпеки держави. Оскільки фінансово-економічна безпека держави може забезпечити функціонування економічної системи

країни, необхідно на місцевому рівні досягати як поточних, так і перспективних цілей національного розвитку.

На рис. 1.3 представлено більш детально існуючі моделі формування місцевих бюджетів.

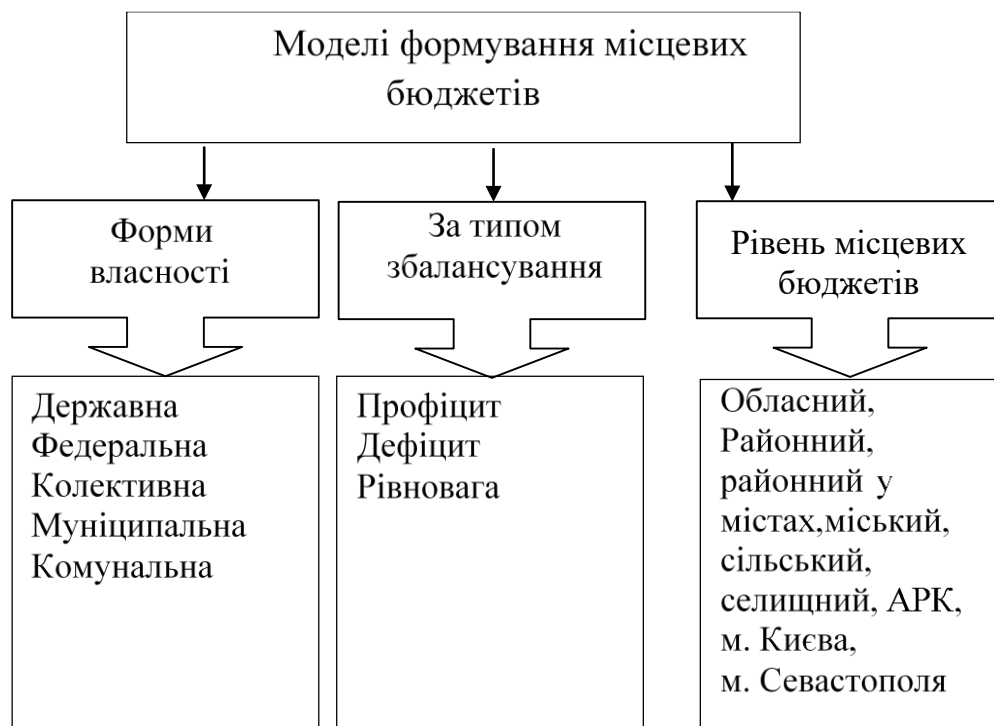

Рис.1.3. Моделі формування місцевих бюджетів*

*Джерело: [40]

Таким чином, місцеві фінансові ресурси включають сукупні кошти, що формуються в рамках розподілу ВВП і спрямовані на економічний і соціальний розвиток окремих регіонів. Основні напрямки використання фінансових ресурсів та коштів місцевих бюджетів пов'язані із соціально-економічним розвитком місцевих сільськогосподарських підприємств та їх фінансовою підтримкою [10].

Сучасні вчені у своїх дослідженнях виділяють кілька груп домінуючих факторів, що впливають на місцевий економічний розвиток, а саме:

- світові тенденції економічного розвитку; галузеві, які характеризують структурну трансформацію економіки; політичні фактори, пов'язані з політичними рішеннями на місцевому рівні; характеристики конкретної

території, що визначають її специфіку; людський фактор як сукупність основних соціальних якостей людини [22];

– демографічні фактори (людські ресурси та людський капітал), особливості місцевої економіки, бізнес-середовище, рівень розвитку інфраструктури, регіональна та національна політика, конкурентне середовище [33];

– демографічні фактори, структура економіки, доходи населення, основні соціальні послуги, просторове розташування та адміністрування [8];

– матеріальні фактори, рівень розвитку інфраструктури, людські ресурси, капітал і фінанси, знання і технології, структура промисловості, якість життя населення, підприємницька чи корпоративна культура, самоідентифікація громади та її імідж, інституційна спроможність [36].

Перерахований перелік факторів свідчить про те, що система управління та самооцінка територіальної влади взаємовпливають на місцевий економічний розвиток. Сьогодні територіальні громади усвідомлюють свою відповідальність за пошук «ринків збуту» своїх ресурсів, використання конкурентних переваг та підвищення рівня життя населення громади. Відповідно, політика місцевого економічного розвитку має бути спрямована на зменшення вразливості територіальних громад шляхом підвищення ефективності використання ендогенного потенціалу територій на основі активізації залучення людських, інституційних, фінансових та інших фізичних ресурсів територіальних громад; сприяння розвитку нових форм економічної діяльності і, таким чином, розширення можливостей зайнятості населення. На основі аналізу існуючих наукових підходів до визначення поняття «місцевий економічний розвиток» сформулюємо його основні сутнісні ознаки [30]:

- гармонійні відносини між місцевою громадою та владою;
- системні зміни, що призводять і гарантують більші можливості для індивідуального розвитку жителів громади;
- партнерські відносини між органами влади, економічними структурами та населенням громади;

- взаємозалежність між економічним зростанням громади та підвищенням рівня добробуту населення;
- здатність конкурувати за залучення зовнішнього капіталу, інформації та знань;
- використання муніципальних ресурсів як потенціалу для розвитку підприємництва;
- органи місцевого самоврядування виступають ініціаторами створення умов для зайнятості населення.

Важливе місце в переліку теорій, що розкривають сутність, фактори та особливості місцевого економічного розвитку, посідає теорія сталого розвитку, місцевого партнерства та саморозвитку (ендогенного розвитку) регіонів.

Останній своєю ідеологічною основою розглядає можливості забезпечення самодостатності розвитку територіальних систем шляхом ефективного використання локальних конкурентних переваг.

Фундаментальні аспекти місцевого економічного розвитку також розглядаються в теорії інклюзивного розвитку, згідно з якою його детермінантами на місцевому рівні є: справедливий розподіл благ розвитку та рівні можливості; економічні можливості місцевих жителів (продуктивна зайнятість); участь громадськості; захист навколишнього середовища; адаптивність (пом'якшення потрясінь існування) [10].

Провідну роль у формуванні економічної політики на місцевому рівні відіграє розмір населеного пункту та рівень розвитку державно-приватного партнерства. Емпіричні моделі, розроблені вітчизняними та зарубіжними вченими, доводять, що великі населені пункти з високим рівнем організації державно-приватного співробітництва в економічній сфері мають кращі конкурентні переваги для розвитку. Зазначена закономірність може слугувати науково-теоретичним обґрунтуванням адміністративно-територіальної реформи, спрямованої на укрупнення територіальних громад [26].

Окрему групу теорій, що розкривають організаційні основи виникнення та функціонування територіальних громад в умовах децентралізації, становлять

теорії, спрямовані на теоретико-методологічне обґрунтування адміністративно-територіального устрою та його реформування, а також на розкриття сутності територіальної організації влади. Зазвичай цю проблему розглядають крізь призму наукових знань загальної теорії систем і теорії соціальних систем.

Теоретико-методологічні основи територіальної організації влади розглядаються в теоріях права та місцевого самоврядування. Відповідно до теорії права під територіальним устроєм або територіальною організацією держави розуміється система відносин між державою в цілому, тобто її центральною владою, і її територіальними складовими, точніше їх населенням і органами державної влади, що діють там. При цьому територіальний устрій держави і територіальний устрій вживаються як поняття-синоніми [1].

Сутнісні положення теорії місцевого самоврядування збігаються з концептуальними положеннями теорії вільної громади, згідно з якою наголошується не на природному характері прав територіальної громади, а на недержавному, переважно економічного характеру діяльності органів місцевого самоврядування. Ця теорія не отримала широкого поширення, оскільки не пояснювала всього спектру публічно-правових відносин і багатьох функцій органів місцевого самоврядування. На цьому тлі еволюційні зміни в теорії місцевого самоврядування пов'язані з розвитком двох таких теорій:

- організація місцевого самоврядування, що конкретизує статус самоврядної громади як відокремленого від держави суб'єкта права та висвітлює сутність муніципальної діяльності;
- соціальне обслуговування, яке акцентує увагу на виконанні органами місцевого самоврядування завдань і функцій, пов'язаних з організацією державної служби та наданням основних соціальних послуг.

Ці теорії підкріплюють теоретико-концептуальні основи місцевого самоврядування шляхом синтезу державного та громадського підходів до розкриття його сутності, що сприяє розширенню можливостей участі населення в управлінні державно-владними справами, а отже, розвитку демократичні інститути в цілому.

Щодо впливу децентралізації на місцевий економічний розвиток та тлумачення спроможності муніципалітетів проводити ефективну місцеву політику, вчені висловлюють суперечливі думки, але здебільшого існує консенсус щодо позитивного впливу децентралізації на місцевий економічний розвиток. Таким чином, позитивний вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток проявляється в тому, що [32]:

- децентралізація підвищує ефективність державного сектору, тим самим покращуючи надання послуг та їх регулювання. Це створює більш сприятливі умови для ведення бізнесу та більші стимули для інвесторів;
- місцеві посадовці краще знають конкретну територію та мають кращі ділові стосунки, що дозволяє їм приймати актуальні та адекватні управлінські рішення для конкретної території;
- децентралізація може мінімізувати корупційні виклики, особливо великі, що позитивно вплине на загальне економічне зростання країни.

О. Власюк дає комплексне трактування децентралізації, наголошуючи на двох основних моментах [68]:

- зміна адміністративно-територіального устрою країни (переважно шляхом оптимізації розміру муніципалітетів, запровадження дієвих стимулів для добровільного об'єднання муніципалітетів) з метою наближення публічних послуг до їх безпосереднього споживача – члена територіальної громади;
- фінансова (бюджетна) децентралізація (зокрема, шляхом прийняття змін до бюджетного та податкового законодавства України) з метою передачі на місцевий рівень необхідних ресурсів (переважно фінансових) для реалізації повноважень, переданих з центру до регіони.

Якщо адміністративно-територіальна реформа є засобом реалізації реформи децентралізації та розвитку інституту публічної влади, то фінансова децентралізація передбачає розширення прав і повноважень місцевих органів влади у сфері місцевих фінансів та покриття бюджетних видатків територіальних органів за рахунок власні доходи. У сукупності ці два напрями реформування спрямовані на адміністративно-територіальну ієрархію та

пропонують комплексний підхід до побудови соціальної системи, яка враховує територіальні інтереси через формування ефективних територіальних громад.

Відповідно до теорії фінансової (фіскальної) децентралізації це поняття трактується як процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і місцевим рівнями управління, в результаті якого взаємозалежність доходів максимально досягається. досягається ефективність і витрати територій. Значний внесок у розвиток теорії фінансової децентралізації зробили зарубіжні (Ч. Тібу, В. Оутс, Р. Масгрейв, Д. Аронсон, Д. Хіллі, У. Шумахер, Ф. Шарф та ін.) та вітчизняні (О. Власюка, Б. Данилишин, О. Іванова, Д. Єфремова, М. Кічурчак, І. Луніна, І. Руденко та ін.) науковці. Внесок українських науковців пов'язаний із визначенням особливостей трактування сутності фінансової децентралізації, а також визначенням та обґрунтуванням її методологічних аспектів, зокрема її принципів (ефективного розподілу влади у формуванні доходів населення та фінансової децентралізації). тощо). Видатки на центральному та місцевому рівнях, узгодження інтересів центральної влади та органів місцевого самоврядування в рамках фінансової політики, відповідальність органів місцевого самоврядування за рівень доходів та фінансування видатків на територіальному рівні. одиниць; єдність бюджетної системи) та фактори оптимального розподілу влади та адекватного розподілу фінансових ресурсів (історичні, політичні, економічні, ментальні) [59].

Теоретичні основи фінансової децентралізації формуються також у полі наукового обговорення її переваг і ризиків. Безумовними перевагами фінансової децентралізації вітчизняні науковці визнають: прозорість і відкритість процедур прийняття бюджетних рішень та процесу їх виконання; підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за реалізовані заходи у бюджетній сфері; підвищення ініціативи органів місцевого самоврядування щодо ефективного використання місцевих фінансових ресурсів; підвищення фінансової ефективності діяльності органів місцевого самоврядування щодо зростання загального добробуту населення. Основними

ризиками фінансової децентралізації є: ускладнення координації між рівнями управління в процесі прийняття бюджетних рішень; втрата мобільності держави у прийнятті рішень у бюджетній сфері; ризики невідповідності напрямів розвитку окремих територіальних одиниць стратегічним цілям соціально-економічного розвитку країни та її регіонів [21].

Підсумовуючи аналіз теоретичних засад досліджуваної проблеми, зазначимо, що її подальша розробка потребує поглиблення теоретико-прикладних досліджень щодо регулювання взаємовідносин між регіональними та місцевими органами влади та стимулювання економічної діяльності місцевих органів влади, особливо в частині покращення інвестиційного та фінансового забезпечення для їх соціально-економічного розвитку

1.2. Концептуальні основи функціонування фінансів територіальних громад

Формування основних концептуальних засад фінансів ТГ базується на глибокому науковому аналізі структурування його елементів та визначенні його ролі у фінансовій системі держави. На думку В. Опаріна, розуміння фінансів потребує відповіді на, здавалося б, просте, але насправді складне питання про їх сутність і складові: «...щоб визначити фінанси, як і будь-яке інше явище, необхідно дати відповідь на просте: і водночас надзвичайно складне питання: «Що це таке і що в нього входить?» [45].

Фінанси ТГ визначаються в рамках системного методичного підходу, що дозволяє чітко уявити його місце у фінансовій системі держави як важливого елемента місцевих фінансів. Такі фінанси становлять підсистему в ширшій системі державних фінансів, яка діє як система вищого рівня. Така підсистема має свою унікальну архітектуру та ієрархічну структуру, яка визначає особливості адаптації та трансформації відповідно до зовнішніх і внутрішніх впливів.

Як зазначає джерело: «...кожна система має свої правила адаптації та трансформації, структурні особливості, зокрема існуючу ієрархію між елементами та підсистемами, що впливає на поведінку кожного елемента. Це також характерно для фінансів як системи, що складається з підсистем, утворених з елементів, які також є системами нижчого ієрархічного рівня» [34]. Такий системний погляд допомагає краще зрозуміти динаміку та взаємозв'язки між різними фінансовими процесами в ОТГ та їх вплив на загальну фінансову стабільність і розвиток держави. Системне дослідження фінансів територіальних громад (ТГ) в Україні передбачає ін- глибокий аналіз їх структури та ролі в загальній фінансовій системі країни. Згідно з описовим підходом, такий аналіз дозволяє визначити, як фінанси ТГ вписуються в ширші фінансові відносини, тоді як конструктивний підхід допомагає сформулювати їх власну архітектуру та виділити їх унікальні елементи. Як зазначає В. Опарін, з'ясування таких структурних ознак є важливим для повного розуміння їх економічної природи та сутності [25].

В умовах глобалізації та євроінтеграції фінансові установи в Україні є не лише новим, а й необхідним елементом національної фінансової системи. Їх розвиток та інтеграція відповідає потребам формування стійких і фінансово незалежних територіальних одиниць, що є вкрай важливим для забезпечення ефективного місцевого самоврядування.

Сучасні реалії вимагають адаптації та трансформації внутрішньої структури фінансової системи, яка повинна ефективно реагувати на зміни та виклики. Розуміння фінансів ТГ як сфери, що охоплює загальну сукупність фінансових відносин, і як ланки, що представляє їх окрему частину, є запорукою побудови взаємодії між різними рівнями управління та забезпечення координації фінансових потоків у країні.

Такі підходи до реформування фінансів ТГ сприяють досягненню міжнародних стандартів та збереженню зв'язків і взаємодії у фінансовій системі України, що є важливим кроком до її сталого розвитку.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні відіграла ключову роль у створенні нової архітектури фінансової системи країни. Це дало змогу визначити фінанси місцевих органів влади як важливий елемент, який відіграє особливу роль у місцевих фінансах і утворює відповідну підсистему (сферу) у загальній структурі державних фінансів. Зазначимо, що ця підсистема підпорядковується загальній системі державних фінансів, до якої входять державні фінанси, які також виступають окремою сферою у фінансовій системі [20].

Фінансова децентралізація, що стала результатом цієї реформи, не лише підтвердила свою ефективність завдяки позитивним показникам реалізації, а й сприяла концептуальному виокремленню фінансів ТГ як окремого явища у фінансовій системі України. Цей процес передбачав об'єднання територіальних громад, забезпечення повної фінансової самостійності, створення ефективних органів місцевого самоврядування ТГ та забезпечення належних умов для формування їх фінансів.

Така інноваційна структура сприяє зміцненню фінансової стабільності на місцевому рівні, забезпечує більш ефективний розподіл ресурсів та зміцнює фінансову спроможність територіальних органів влади. Це, у свою чергу, забезпечує кращу реакцію на місцеві потреби та сприяє загальному соціально-економічному розвитку країни.

Фінанси ТГ в Україні можна проаналізувати та зрозуміти як за змістом, так і за організацією. Значне поповнення фінансів ТГ включає грошові потоки, що відображаються в доходах і видатках бюджетів ТГ. Ці потоки є основою для фінансування всіх необхідних послуг та інвестицій на місцевому рівні.

З організаційної точки зору ТГ фінанси являють собою сукупність різних установ та інститутів, кожна з яких має відповідне правове забезпечення та функціонує відповідно до законодавчих та нормативних актів України. Це забезпечує структурування та організацію фінансових відносин всередині ТГ, а також між різними рівнями управління.

Внутрішня структура фінансової системи відображає конфігурацію учасників фінансових відносин, пов'язаних між собою грошовими потоками і згрупованих у відповідні сфери і зв'язки. Це дозволяє розкрити не лише їх зміст, а й взаємозв'язки та взаємодію між різними елементами фінансової системи, які сприяють здійсненню ефективного фінансового менеджменту.

Таким чином, фінанси ТГ представляють складну сферу фінансової системи, яка відповідає вимогам часу, реагує на виклики, забезпечує стабільне та прозоре фінансування місцевих ініціатив та відповідає потребам муніципалітетів. Це є невід'ємною частиною ширшої мети зміцнення місцевого самоврядування та покращення якості життя на місцевому рівні (рис.1.4).

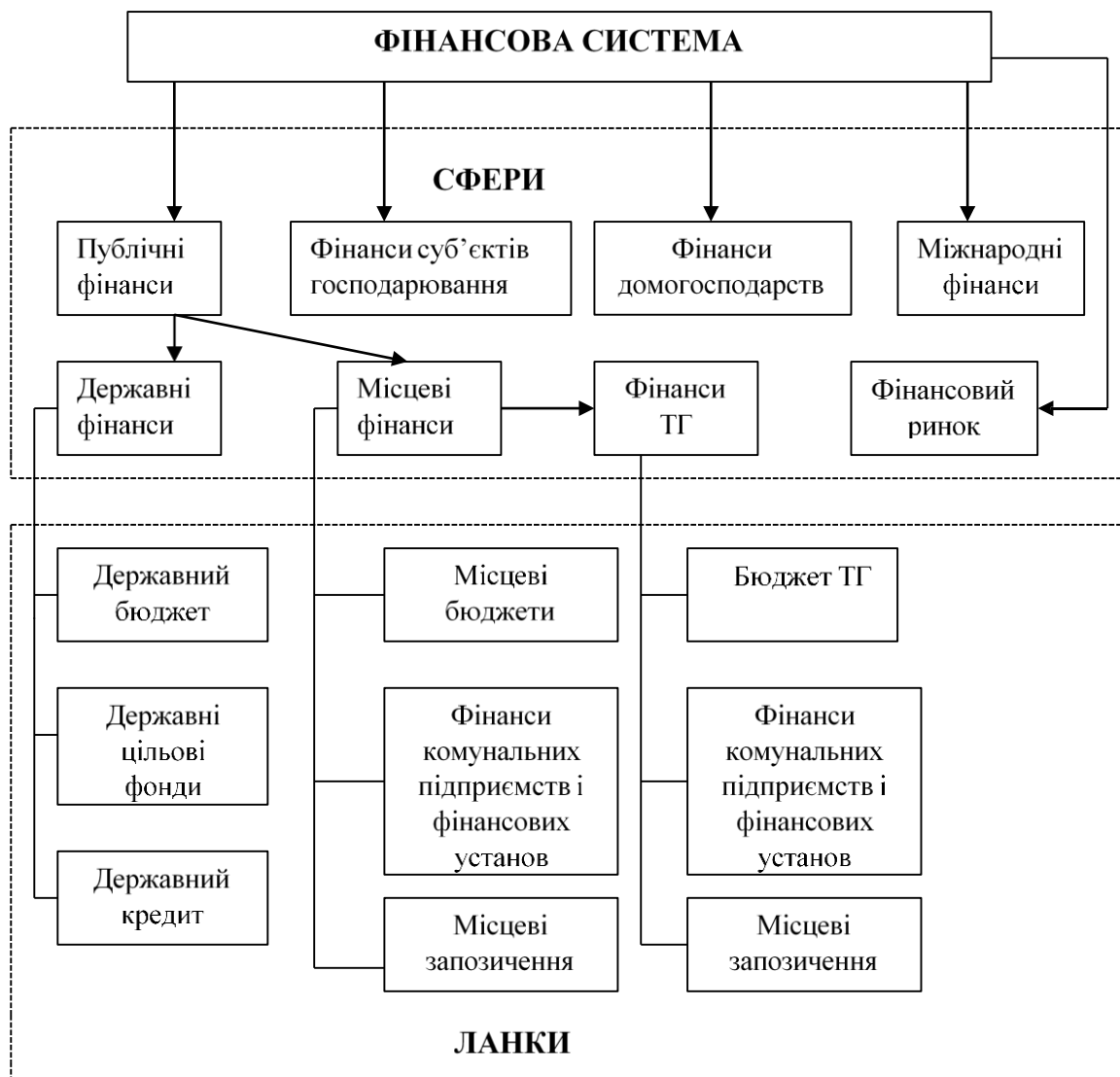

Рис. 1.4. Склад фінансової системи України за внутрішньою будовою*

*Джерело: [25]

Застосування системного підходу у вивченні фінансів ТГ дозволяє не лише глибше зрозуміти їх унікальну структуру, а й виділити специфічні елементи, характерні для цього рівня управління. Ці елементи утворюють конфігурацію, що відображає економічну природу та сутність фінансів ТГ, представляючи їх як сукупність взаємопов'язаних компонентів [10].

На всіх рівнях фінансової діяльності головна мета залишається незмінною: забезпечення доходів, достатніх для виконання поставлених завдань, їх раціонального та ефективного використання. У контексті ТГ це

означає не лише отримання власних надходжень за рахунок податків, зборів та інших джерел, а й спрямування цих коштів на місцеві потреби таким чином, щоб вони найкраще відповідали потребам громади (рис. 1.5).

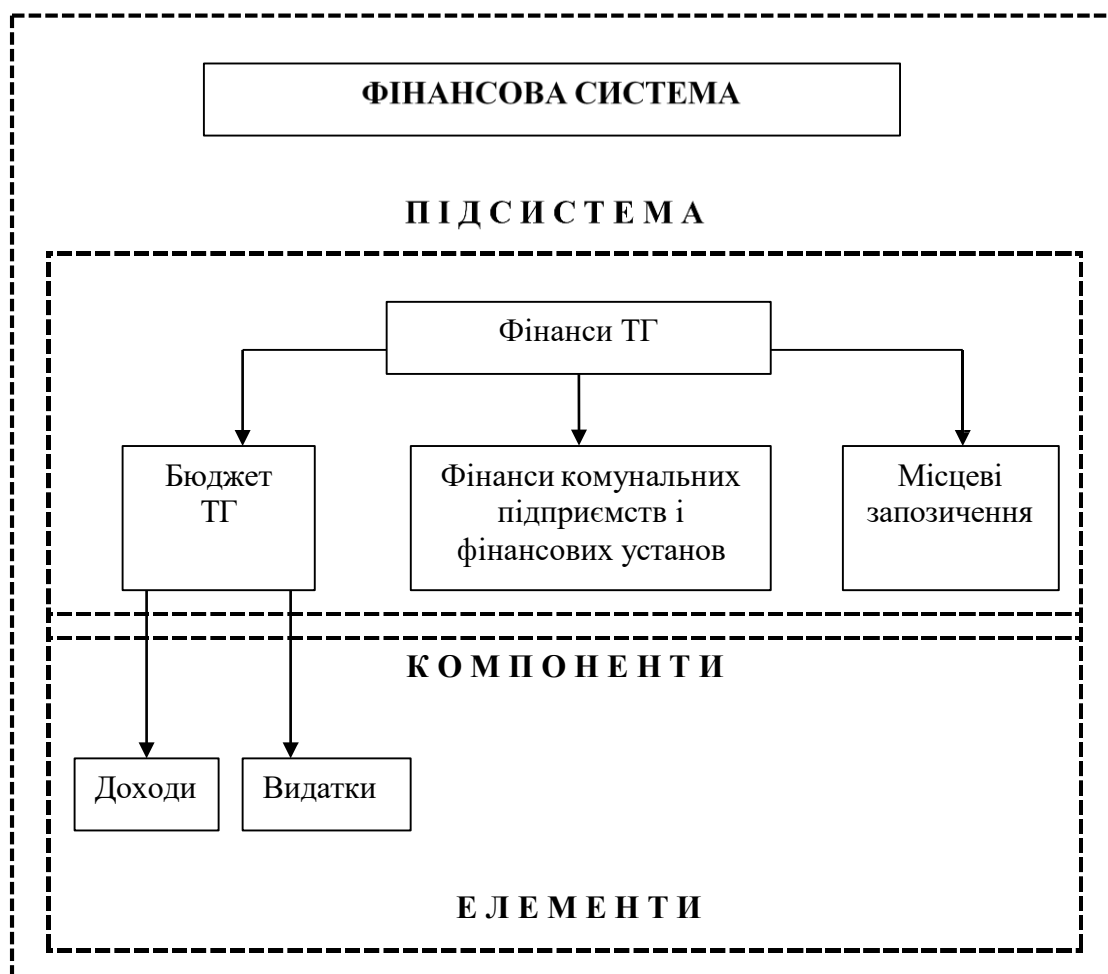

Рис. 1.5. Структура фінансів територіальних громад*

*Джерело: [45]

Для ТГ це також здатність адаптуватися до мінливих умов, інноваційні підходи до фінансування та управління, акцент на співпраці між різними рівнями влади. Територіальним громадам потрібні інструменти для ефективного розподілу та використання ресурсів, зокрема бюджетування, планування, інвестицій та моніторингу.

Такий підхід до фінансування на місцевому рівні сприяє більшій автономії, підзвітності та прозорості, що, у свою чергу, підвищує довіру населення та зміцнює місцеве самоврядування. Ці елементи є невід'ємною

частиною успішного функціонування фінансів ТГ та дозволяють їм відповідати на сучасні виклики та забезпечувати сталий розвиток громад.

У контексті обговорення фінансів ТГ як важливої сфери у фінансовій системі України можна виділити їх важливість та унікальність. Це зумовлено необхідністю раціональної та ефективно організації місцевих фінансів, що сприятиме підвищенню загальної ефективності управління ресурсами на місцевому рівні.

Системний підхід до фінансів ТГ передбачає, що вони є частиною більш широкої структури – фінансової системи держави. Використовуючи системну методологію, можна ефективно структурувати фінансову систему на різних рівнях: система, підсистема, компоненти та елементи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи щодо складових елементів місцевих фінансів

Автор	Складові елементи місцевих фінансів
І. Волохова [12].	«Місцеві бюджети, місцеві позики, фінанси комунальних підприємств, фінанси самоорганізації населення»
Т. Бондарук [3].	«Місцеві бюджети, місцеві позики (комунальний кредит, місцевий кредит), фінанси комунальних підприємств»
О. Кириленко [43].	«Місцеві бюджети, фінанси комунальних підприємств, місцевий кредит»
В. Венгер [8].	«Місцеві бюджети, регіональні фонди, місцеві позики та фінанси комунальних (муніципальних) підприємств»
В. Опарін [45]	«Місцеві бюджети, регіональні фонди, місцеві позики, фінанси муніципального господарства»
О. Романенко [61].	«Місцевий бюджет і цільові фонди, кошти комунальних підприємств»

Кожен із цих рівнів має свої специфічні функції та характеристики, а взаємодія між ними утворює цілісну цілісність, що дозволяє системі адаптуватися та ефективно реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища.

Як підкреслює С. Юрій, необхідність чіткого ранжування та визначення ієрархії в системі сприяє її кращому розумінню та управлінню [69]. Цей рейтинг дозволяє:

- розрізняйте основні функції та ролі кожного компонента в системі;
- встановіть чіткі межі відповідальності та управління для кожного рівня.

Оптимізувати розподіл ресурсів, враховуючи специфіку та потреби кожної підсистеми та компонента.

Ці принципи та підходи є важливими для формування ефективної та раціональної фінансової моделі ТГ, що дозволяє забезпечити їх довгострокове фінансове здоров'я та здатність виконувати необхідні функції на благо територіальних громад.

Структура фінансів органів місцевого самоврядування базується на теоретичних постулатах муніципальних фінансів та фінансів органів місцевого самоврядування. В. Кравченко зазначає, що фінанси органів місцевого самоврядування мають складну структуру, яка включає такі важливі елементи, як видатки, доходи, методи формування доходів, місцеві фінансові установи, а також суб'єкти та об'єкти, які взаємодіють у цій системі та з іншими ланками. у фінансовій системі держави загалом [5]. Цю позицію підтримують також О. Сунцова, В. Суторміна, М. Тарасенко та інші вітчизняні вчені.

Крім того, В. Опарін, В. Венгер, Т. Бондарук та О. Кириленко до місцевих фінансів відносять також місцевий кредит, фінанси комунальних підприємств та місцевий бюджет [3, 8, 43, 45]. І. Волохова акцентує увагу на фінансах самоорганізації населення як на важливій складовій місцевих фінансів [12].

Аналізуючи ці підходи та враховуючи специфіку ТГ, можна зазначити, що фінанси цих громад мають особливості, які відрізняють їх від інших елементів фінансової системи. Вони включають не лише традиційні місцеві фінансові складові, а й ті, що відображають особливі потреби та можливості громад у контексті децентралізації та зміцнення місцевого самоврядування.

У контексті фінансів місцевих органів влади, які є важливою сферою в системі державних фінансів, важко переоцінити важливість їх ретельного структурування. Основними складовими цієї підсистеми є бюджет ТГ, фінанси муніципальних підприємств і фінансових установ, місцеві запозичення. Ці

зв'язки є основою для формування чіткої та ефективної структури управління місцевими ресурсами.

Особливістю бюджету ТГ є те, що він містить дві основні складові: дохідну та видаткову. Ці елементи відображають фундаментальну сутність фінансової діяльності будь-якого суб'єкта, яка полягає у формуванні доходу та здійсненні видатків, про що вказано у джерелі [21].

Структура фінансів ТГ відображає складну єдність взаємопов'язаних сфер і зв'язків, регламентованих відповідними правовими нормами. Таке відокремлення фінансів від фінансових інститутів у структурі фінансової системи обґрунтовується використанням системних досліджень, що дає змогу розкрити їх сутність за допомогою як описового, так і конструктивного підходів.

Використання фінансів ТГ сприяє соціально-економічному розвитку відповідних територіальних одиниць, забезпечує добробут їх членів і відіграє вирішальну роль у загальній структурі місцевого самоврядування та управління фінансами. Така система сприяє більш ефективному та цілеспрямованому використанню ресурсів, покращує якість життя місцевих громад та забезпечує їх сталий розвиток.

Фінанси ТГ являють собою складну систему фінансових відносин, яка охоплює різні рівні адміністративного поділу – від держави до місцевих громад – а також включає взаємодії з домашніми господарствами, фізичними та юридичними особами, міжнародними структурами та фінансовим ринком. Ці відносини відіграють ключову роль у генеруванні грошових потоків, управлінні місцевим кредитом та управлінням активами громад, створюючи основу для ефективного розвитку територіальних громад. Аргументація щодо виокремлення фінансів ТГ у структурі фінансової системи України підкреслює їх важливість, як суб'єктів фінансової діяльності, що відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку країни. Визнання ТГ ключовими суб'єктами фінансової системи не лише сприяє зростанню їхньої фінансової незалежності,

а й забезпечує більш цілеспрямоване та відповідальне використання ресурсів, що, у свою чергу, покращує якість життя мешканців цих громад.

Таке структурування фінансів на місцевому рівні відповідає сучасним викликам і забезпечує адекватну відповідь на потреби громад, сприяючи таким чином їх сталому розвитку та інтеграції в ширші економічні процеси країни та світу.

1.3 Особливості фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад здійснюється через конкретні дії та процеси, пов'язані з акумулюванням та розподілом фінансових ресурсів в інтересах територіальної громади, що здійснюються у встановленому законом порядку та на певних принципах. Основними суб'єктами окреслених процесів є органи місцевого самоврядування, центральні та місцеві органи виконавчої влади, які здійснюють основні функції розпорядження фінансовими ресурсами. При цьому важливу роль у фінансовому забезпеченні розвитку територіальних громад відіграють органи законодавчої влади, суб'єкти господарювання, громадські об'єднання, національні та міжнародні організації, фізичні особи та домогосподарства, які також фінансують розвиток територіальних громад.

Окремо, як форму фінансової підтримки розвитку територіальних громад, пропонується надання зовнішніх коштів, що, однак, не характеризує форму фінансової підтримки (зокрема, не передбачає умов її здійснення), а лише визначає відношення джерела коштів до системи та органів місцевого самоврядування. У цьому контексті слід зазначити, що кошти донорських організацій, які часто називають зовнішнім фінансуванням, слід ідентифікувати за умовами їх надання, наприклад, на поворотній чи безповоротній основі для підтримки конкретного проекту; кредит, коли він надається на умовах

платності та повернення; самофінансування, коли організації безпосередньо беруть участь у фінансованих процесах і використовують їх результати [35].

Виходячи з цього, усвідомлюючи спільний інтерес та спільність прагнень усіх суб'єктів моделі ФЗРТГ, пропонуємо відобразити узгодженість принципів, форм і методів їх фінансового забезпечення в контексті досліджуваної проблеми (табл. 1.2).

Узгодженість елементів системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

Суб'єкти	Принципи	Форми	Методи
Органи публічної влади	<ul style="list-style-type: none"> – системного обґрунтування практичної методології ФЗРТГ; – організації взаємовигідної взаємодії потенційних суб'єктів ФЗРТГ; – використання як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових можливостей; – забезпечення безперервності процесів ФЗРТГ. 	<ul style="list-style-type: none"> – законодавче та нормативно-правове забезпечення; – інституційне та організаційне забезпечення; – бюджетне фінансування; – кредитування; – програмування; – гранти. 	<ul style="list-style-type: none"> – встановлення норм та нормативів фінансового забезпечення; – встановлення спеціальних режимів оподаткування; – схвалення програм і стратегій розвитку держави; – фінансове планування та контроль; – державні трансферти, надання субсидій, субвенцій і дотацій; – встановлення пільгових умов оподаткування, державне кредитування, фінансування місцевих проєктів; – залучення органів місцевого самоврядування до участі в статутному капіталі тощо.
Суб'єкти господарювання	<ul style="list-style-type: none"> – податкової та платіжної дисципліни. 	<ul style="list-style-type: none"> – самофінансування; – кредитування; – інвестування. 	<ul style="list-style-type: none"> – сплата податків, зборів і платежів; – оплата адміністративних послуг тощо.
Громадські об'єднання	<ul style="list-style-type: none"> – внутрішньої і зовнішньої співпраці; – співфінансування. 	<ul style="list-style-type: none"> – самофінансування; – організаційне забезпечення фінансових процесів. 	<ul style="list-style-type: none"> – організація фінансової взаємодії; – внесення благодійних внесків; – фінансовий контроль.
Вітчизняні та міжнародні організації		<ul style="list-style-type: none"> – організаційне забезпечення фінансових процесів; – проєктне фінансування та кредитування. 	<ul style="list-style-type: none"> – надання грантових коштів, кредитів та цільового фінансування реальних проєктів; – фінансовий контроль; – фінансове консультування; – організаційні заходи.
Фізичні домогосподарства		<ul style="list-style-type: none"> – організаційна та фінансова участь 	<ul style="list-style-type: none"> – сплата податків, зборів і платежів; – оплата адміністративних послуг; – благодійна діяльність

Джерело: [35]

Як бачимо, представлені в табл. 1.2 елементи системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад не завжди розташовані на одному методичному рівні, зокрема кожен із суб'єктів керується принципами, характерними для його рівня та виду діяльності. При цьому форми та методи фінансового забезпечення зазначених процесів також формуються відповідно

до нормативних та факультативних умов взаємодії сторін та, відповідно, доповнюють одна одну.

Органи державної влади мають брати найбезпосереднішу участь у фінансовому забезпеченні розвитку територіальних громад, потім громадські об'єднання, національні та міжнародні організації, фізичні особи та домогосподарства. На них покладаються основні завдання з наповнення та накопичення місцевого бюджету, а також частково завдання фінансового контролю. При цьому ролі інших суб'єктів є не менш важливими, але їх глибша інтеграція в систему фінансового забезпечення розвитку територіальних громад потребує системних цілеспрямованих дій та належної координації [21].

Фінанси відіграють надзвичайно важливу роль у суспільстві. Вона є складовою частиною економічних відносин і водночас основним інструментом реалізації основних напрямів державної, регіональної та місцевої політики соціально-економічного розвитку. В умовах сучасності органам місцевого самоврядування новостворених унітарних громад як ніколи важливо знати та розуміти природу місцевих фінансів, розуміти механізм їх функціонування, вміти аналізувати процеси та явища, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням грошових ресурсів, виявити ті форми, методи та засоби, за допомогою яких місцеві фінанси можна найкраще використовувати як один із інструментів ефективного впливу на всі процеси соціально-економічного розвитку власної громади. Через місцеві фінанси складаються певні взаємовідносини органів самоврядування майже з усіма розташованими на їх території підприємствами, установами та населенням цієї території [56].

Нові асоціації органів місцевого самоврядування, які почали формуватися в Україні в 2015 році в рамках Концепції реформи місцевого самоврядування, вже зіткнулися з проблемами формування бюджету та ефективного розподілу своїх коштів на виконання основних завдань місцевого самоврядування. місцевого самоврядування щодо забезпечення благоустрою зазначеної території, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Фондова форма фінансових ресурсів притаманна лише доходам місцевих бюджетів (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Структура фінансових ресурсів територіальних громад та їх представницьких органів за формою виявлення

Джерело: [29]

Таким чином, наявні в муніципалітеті сукупні фінансові ресурси описують фінансові ресурси внутрішнього походження, а точніше, фінансові ресурси, залучені ззовні, є зовнішніми фінансовими ресурсами. Внутрішні фінансові ресурси є основним джерелом поповнення місцевих бюджетів, тоді як зовнішні джерела поки що не використовуються у великих масштабах. Як наслідок, виникає багато проблем (некомпетентне впровадження методів управління фінансами на місцях, нерозуміння практичних заходів реалізації політики фінансової децентралізації), які неможливо вирішити внутрішніми джерелами. Тому необхідно спрямувати інвестиції, кредити та інші фінансові ресурси міжнародних організацій до місцевих бюджетів.

Ще однією ланкою дослідженої нами системи фінансово-інвестиційного забезпечення місцевої влади є джерела та форми фінансування органів місцевого самоврядування. Як зазначалося вище, залучення достатніх коштів для фінансування власних повноважень місцевого самоврядування є важливою

умовою його ефективного функціонування, оскільки відсутність об'єктивної дохідної бази для фінансування органів місцевого самоврядування призводить до їх небажання брати на себе додаткові функції з надання публічних послуг.

Як джерела фінансування місцевого економічного розвитку слід враховувати ресурси всіх суб'єктів господарювання, які можуть бути використані для забезпечення економічних потреб території, зокрема фінансові ресурси місцевих та центральних органів влади, приватних компаній та неурядових організацій, організації, окремі особи, а також іноземні держави. Такі джерела фінансування місцевого економічного розвитку можна класифікувати за різними критеріями (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Класифікація джерел фінансування місцевого економічного розвитку

Критерії класифікації	Види джерел фінансування місцевого економічного розвитку
Територіальне походження	<ul style="list-style-type: none"> – внутрішні (передбачають залучення ресурсів, наявних у громаді); – зовнішні (передбачають залучення ресурсів ззовні).
Регулярність використання	<ul style="list-style-type: none"> – регулярні (податки, орендна плата, лізингові платежі); – нерегулярні (міжнародна технічна допомога, гранти, кредити); – разові (продаж землі, приватизація комунального майна).
Економічний зміст	<ul style="list-style-type: none"> – надання коштів; – передача майна і майнових прав; – здійснення діяльності.
Спосіб залучення	<ul style="list-style-type: none"> – бюджетні; – інвестиційні; – кредитні; – грантові.

Джерело: [6]

Більшість джерел фінансування місцевого економічного розвитку є внутрішніми. Деякі джерела (інвестиції, благодійна допомога) можуть бути внутрішніми і зовнішніми одночасно. Довгий час муніципалітети мали у своєму

розпорядженні практично лише асигнування з державного бюджету із зовнішніх джерел. Однак зараз муніципалітети все частіше вдаються до інших зовнішніх джерел. Насамперед це стосується інвестиційної та інноваційної діяльності, виконання державних цільових програм тощо. У багатьох містах, де накопичилося багато невирішених проблем, вирішити їх лише за рахунок внутрішніх джерел фінансування неможливо. Тому все більше міст виходять на кредитні ринки, залучаючи інвестиції та інші ресурси ззовні.

Важливою ознакою будь-якого джерела фінансування місцевого економічного розвитку є також регулярність його використання, що пов'язано насамперед із постійністю джерела, а отже, можливістю його врахування при перспективному плануванні та майбутньому використанні. Серед усіх видів джерел фінансування місцевого економічного розвитку на практиці за економічним змістом виділяють такі, з яких можна отримати конкретні кошти, на відміну від можливості надання майна чи майнових прав або спільної діяльності місцевих органів влади, та суб'єктів господарювання. Серед них найчастіше вдаються до приватного підприємництва (державно-приватне партнерство, інвестиційні проекти, інноваційні науково-технічні програми тощо) [56].

Загалом згідно з Бюджетним кодексом України ОМС мають таку структуру джерел фінансування (доходів) місцевих бюджетів: внутрішні (власні та закріплені фінансові ресурси) та зовнішні (залучені фінансові ресурси). А самостійність бюджетів забезпечується правом самостійно формувати джерела доходів і визначати напрями їх використання відповідно до законодавства. Систематизація джерел представлена на рис. 1.7.

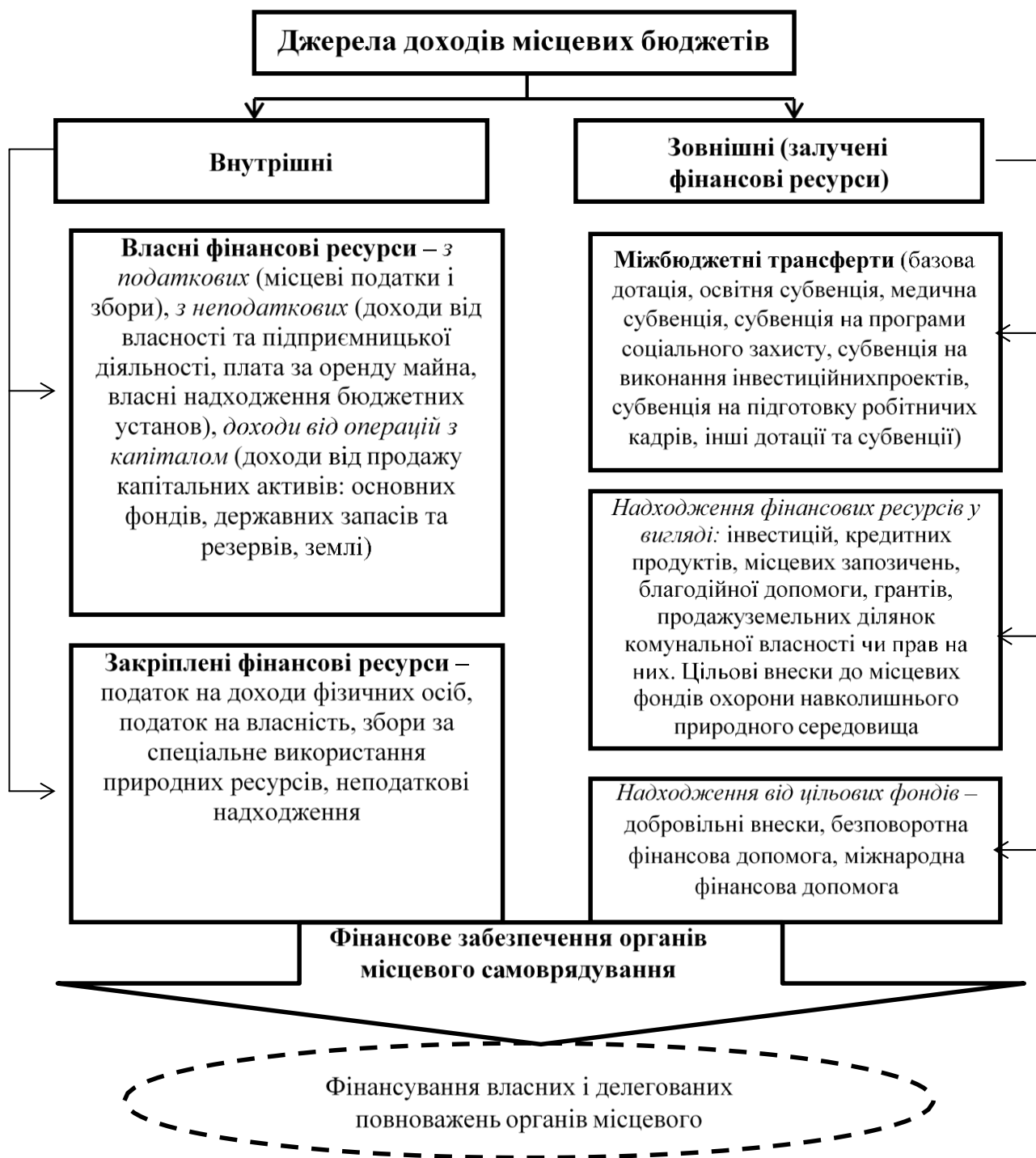

Рис. 1.7. Джерела фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні

Джерело: [35]

Стосовно останнього критерію класифікації джерел фінансування місцевого економічного розвитку – методу залучення – слід зазначити, що

основна відмінність від інших полягає в його комплексності, а саме в сукупності інших критеріїв. За цим критерієм виділяють такі джерела фінансування місцевого економічного розвитку [6]:

1. Бюджетні ресурси: кошти бюджетів місцевих органів влади та бюджетів вищого рівня, призначені для фінансування потреб місцевого економічного розвитку і не передбачають боргових зобов'язань; може формуватися як за рахунок внутрішніх ресурсів громади, так і за рахунок ресурсів, залучених ззовні. Прикладами бюджетних ресурсів внутрішнього походження є надходження від податків і зборів, а також від продажу та здачі в оренду комунального майна. Зовнішніми джерелами бюджетних ресурсів є бюджети вищого рівня. До доходів бюджету зовнішнього характеру можуть належати, зокрема, цільові дотації з державного або регіональних бюджетів, у тому числі в контексті реалізації державних або регіональних цільових програм, інвестиційних проектів (програм), а також угод регіонального розвитку.

2. Інвестиції: ресурси, включені в місцеву економіку для створення нових активів. Особливістю інвестицій як джерела фінансування місцевого економічного розвитку є те, що вони спрямовуються безпосередньо на реалізацію конкретного проекту, а не через місцевий бюджет. Джерела інвестицій можуть бути як приватними, так і повністю чи частково муніципальними.

3. Кредит: відповідні боргові зобов'язання щодо термінів погашення, платежу та погашення; можуть бути залучені як безпосередньо муніципалітетами (залучені кошти надходять до міського бюджету і розподіляються у складі їх витрат), муніципальними підприємствами (самостійно отримують фінансові ресурси, розпоряджаються ними, здійснюють технічне обслуговування та погашення боргів), а також приватними компаніями (муніципалітет може надати гарантії за кредитами).

4. Гранти: кошти, спрямовані на фінансування потреб місцевого економічного розвитку у формі міжнародної технічної допомоги, грантів

міжнародних донорських організацій, благодійних внесків та пожертв. Гранти також можуть включати кошти, спрямовані на розвиток місцевої економіки в рамках проектів корпоративної соціальної відповідальності, тобто ініціатив місцевого розвитку, підтриманих установами приватного сектору, які здійснюють свою діяльність на відповідній території.

Система фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування у світі базується на широкому переліку джерел фінансування, який з розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій та фінансових ринків стає все більш розширеним. При цьому перелік таких джерел у вітчизняному законодавстві змінюється чи не щороку. З одного боку, така ситуація розширює фінансовий потенціал та гнучкість місцевих бюджетів. Але, з іншого боку, це ускладнює адміністрування податків та інших платежів до цих бюджетів, крім того, регулярні зміни фінансової політики негативно впливають на інвестиційний клімат як у окремому регіоні, так і в країні в цілому. В умовах постійних змін інвесторам досить складно оцінити прибутковість і окупність своїх проектів.

Вітчизняне законодавство визначає чотири групи джерел доходів місцевих бюджетів (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Структура джерел доходів місцевих бюджетів в Україні*

Джерело: [31]

Уважніший розгляд джерел доходів місцевих бюджетів показує, що є достатній потенціал для забезпечення їх самостійності при зменшенні залежності від дотацій. Проте, незважаючи на певне спрощення податкової системи (тепер місцевих податків і зборів три, до податкової реформи їх було 15), вона все ще залишається громіздкою та потребує вдосконалення.

Для забезпечення реалізації проектів у сфері місцевого економічного розвитку органи місцевого самоврядування можуть використовувати різні механізми фінансування власної інвестиційної діяльності. Під цими механізмами розуміють певну комбінацію методів та інструментів накопичення, розподілу та використання фінансових ресурсів, одні з яких є універсальними (можуть використовуватися в багатьох країнах для вирішення широкого кола соціально-економічних проблем), а інші є спеціальними (можна

використовувати лише для вирішення конкретних завдань). Ефективний вибір та застосування механізмів фінансування власної інвестиційної діяльності значною мірою залежить від успішності реалізації відповідних ініціатив органів управління місцевого самоврядування у сфері місцевого економічного розвитку.

Серед джерел фінансування інвестиційної діяльності місцевих органів влади найбільш поширеними у вітчизняній практиці є бюджетні механізми, зокрема здача в оренду та продаж об'єктів комунальної власності. Натомість інвестиційно-кредитні механізми фінансування власних повноважень муніципалітетів використовуються вкрай рідко, що пов'язано насамперед із несприятливим інвестиційним кліматом як на державному, так і на місцевому рівнях, законодавчими обмеженнями, а також низькою кредитоспроможністю більшості українських муніципалітетів. Крім того, поєднання кількох джерел фінансування є досить поширеною практикою залучення достатніх коштів для фінансування інвестиційної діяльності місцевих органів влади. Наприклад, муніципалітет може використовувати бюджетні кошти та кредити для розвитку спеціальної промислової зони, щоб згодом отримати додаткові інвестиції в економіку міста, або зробити інвестиції в туристичну сферу та додати доходи до бюджету у вигляді туристичних податок, завдяки якому місто може залучати додаткові ресурси у вигляді муніципальних позик [6].

Органи місцевого самоврядування тепер мають можливість отримувати фінансування інвестиційних програм та проектів регіонального розвитку на конкурсних засадах. Також муніципалітети, які добровільно об'єднуються для покращення інфраструктури на своїй території, можуть отримати кошти з цього фонду, що в свою чергу є стимулом для добровільного об'єднання.

Загалом слід зазначити, що метою реформи місцевого самоврядування та об'єднання органів місцевої влади є забезпечення дієвої спроможності місцевого самоврядування самостійно та за рахунок власних ресурсів вирішувати проблеми місцевого значення. в інтересах жителів ТГ.

Висновки до розділу 1

Аналіз наукових підходів до трактування поняття фінансової підтримки розвитку територіальних громад дозволяє зробити висновок, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі немає єдиного погляду на визначення її сутності. На основі методологічного узагальнення положень наукових праць визначено поняття фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, під яким слід розуміти систему залучення, акумулювання, розподілу та використання державних і приватних коштів, що надходять від зовнішніх і внутрішніх джерел, для задоволення потреб жителів села або шляхом добровільного об'єднання їх у громаду жителів кількох сіл і міст.

Фінансове забезпечення місцевих органів влади є важливою складовою їх спроможності вирішувати завдання, визначені повноваженнями базового рівня адміністративно-територіального устрою у сфері надання соціальних, адміністративних та інших публічних послуг жителям. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування на базовому рівні та більша їх самостійність потребують нових підходів до формування та реалізації фінансової та інвестиційної політики на місцях з метою забезпечення сприятливих умов для здійснення господарської та підприємницької діяльності усіх суб'єктів господарювання на території муніципалітетів, що є ключовим чинником фінансово-бюджетного благополуччя, економічної ефективності та фактичної адміністративної самостійності місцевих органів влади.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

Важливу роль у забезпеченні соціального добробуту населення відіграють місцеві бюджети, як складова бюджетної системи України. Ефективне використання бюджетних ресурсів у сферах освіти та охорони здоров'я, громадського порядку, соціального захисту, охорони навколишнього середовища, житлово-комунального господарства, соціального забезпечення сприяє підвищенню якості життя громадян та позитивно впливає на розвиток територіальних громад.

Основою соціально-економічного прогресу країни та підвищення матеріального добробуту населення є ефективне використання інструментів механізму державного регулювання, важливою складовою якого є місцеві фінанси, більша частина яких зосереджена в бюджетах різних рівнях. Місцеві бюджети є ключовим елементом бюджетної системи України, який є основою фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування. Воєнний стан як особливий правовий режим має значний вплив на місцеве самоврядування. Це призводить до тимчасового або повного обмеження самостійності та повноважень органів місцевого самоврядування, зміни фінансово-економічного стану територіальних громад та особливостей подальшого функціонування їх бюджетів.

Формування та виконання місцевих бюджетів України в умовах воєнного часу – це процес складання та виконання фінансових планів і програм на рівні органів місцевого самоврядування в умовах збройного конфлікту. Процес формування включає складання планів надходжень, моніторинг фінансових потоків, пошук додаткових ресурсів та розробку стратегії управління

фінансами, а процес реалізації – встановлення пріоритетів у використанні коштів, а також забезпечення функціонування місцевих бюджетів у складних умовах невизначеності та нестабільності з метою забезпечення сталості та розвитку місцевих громад у воєнний час [7].

Перші місяці війни досить негативно позначилися на фінансових і матеріальних основах місцевого самоврядування. Проте, незважаючи на складні виклики, з якими стикаються місцеві бюджети в останні роки, завдяки ефективно проведеній реформі децентралізації вони змогли продемонструвати відносну незалежність та фінансову стабільність.

Варто зазначити, що із запровадженням реформи місцевого самоврядування з року в рік зростав обсяг загальних доходів місцевих бюджетів.

Незважаючи на виклики, викликані війною, місцевим бюджетам вдалося зберегти цю позитивну тенденцію (рис. 2.1) протягом воєнних років.

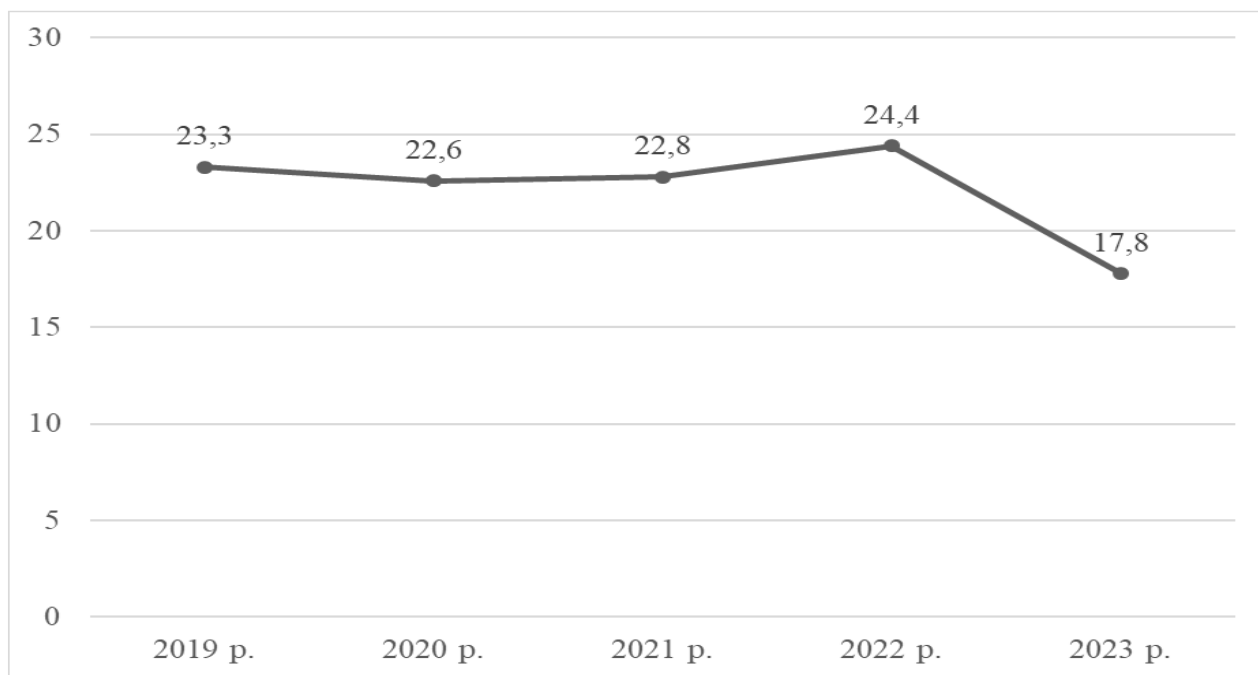

Рис. 2.1. Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без трансфертів), %*

*Джерело: побудовано на основі даних [16]

Як показує рис. 2.1. у 2019-2021 роках частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України (без урахування трансфертів) залишалася відносно стабільною і коливалася в межах 22,6% – 23,3%. Однак у 2022 році відбулося значне зростання до 24,4%. Це підвищення відбулося за рахунок військового ПДФО, який суттєво зріс у зв'язку зі збільшенням чисельності військовослужбовців та підвищенням їх посадових окладів і винагород у відповідь на збройну агресію РФ. Про те у 2023 році частка місцевих бюджетів різко впала до 17,8%, у зв'язку з вилученням військового ПДФО з місцевих бюджетів у жовтні 2023 року, а також суттєвого збільшення надходжень державного бюджету від податків з фізичних осіб. Таке рішення суттєво зменшило доходи місцевих бюджетів, що відбилося на їх частці у зведеному бюджеті України. Це найнижчий показник від початку реформи децентралізації, але і пов'язаний із зростанням видатків державного бюджету на сектор безпеки і оборони, які повинні покриватися з власних джерел.

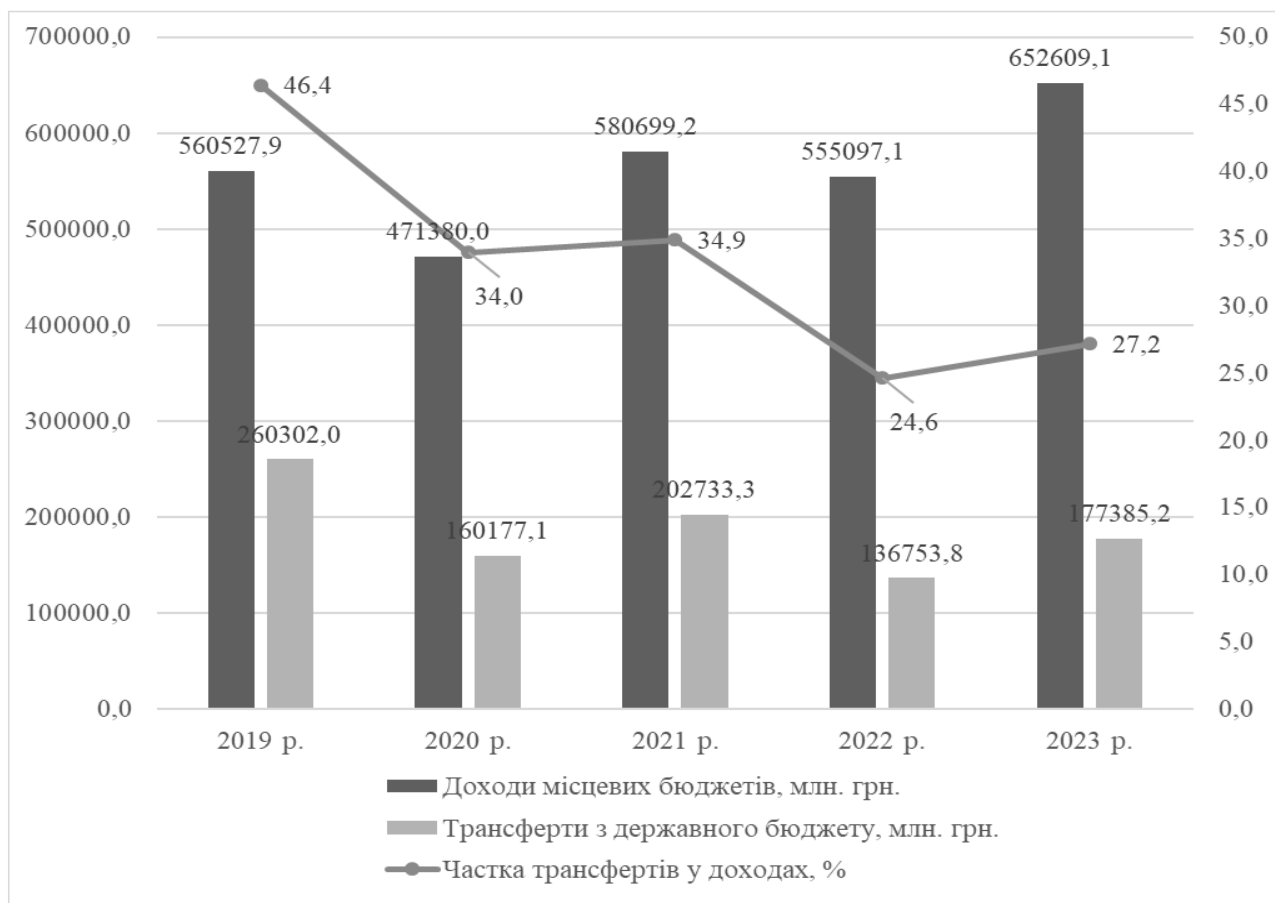

Рис. 2.2. Динаміка надходжень до місцевих бюджетів України (з урахуванням трансфертів) протягом 2019–2023 рр., млрд грн*

*Джерело: побудовано на основі даних [16]

Аналіз виконання місцевих бюджетів (рис. 2.2) за 2023 рік показує суттєву відмінність від 2022 року та 2020 року в бік зростання. У 2019 році обсяг надходжень до місцевих бюджетів становив 560527,9 млн. грн., до 2023 року обсяг зріс на 92081,2 млн. грн або на 16,4%. При цьому обсяг трансфертів зменшився на 82916,8 млн. грн. або 31,9 %, а частка також в доходах зменшився з 46,4 % у 2019 році до 27,2 % у 2023 році, що є свідченням позитивних зрушень реформи бюджетної децентралізації.

Так, приріст доходів по місцевих бюджетах за 2023 рік складає в порівнянні із 2022 роком складає 97512,0 млн. грн. або 17,6 %.

Досліджуючи стан бюджетної системи України в розрізі місцевих бюджетів, після обговорення законодавчих питань та визначення основних

понять, принципів і функцій необхідно провести аналіз структури доходів (див. табл. 2.1 та рис. 2.3).

Таблиця 2.1

Структура доходів місцевих бюджетів за 2020–2023 рр., млн. грн.*

Показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Податкові надходження	285571,55	60,58	346713,19	59,71	393460,65	70,88	434540,93	66,59
Неподаткові надходження	21462,55	4,55	27183,01	4,68	22041,15	3,97	36511,37	5,59
Доходи від операцій з капіталом	3473,08	0,74	3462,22	0,60	2275,99	0,41	3621,89	0,55
Від органів державного управління	160177,06	33,98	202733,29	34,91	136753,76	24,64	177385,20	7,18
Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	46,40	0,01	36,04	0,01	223,26	0,04	197,96	0,03
Цільові фонди	649,36	0,14	571,40	0,10	342,29	0,06	351,77	0,05

*Джерело: складено на основі даних [16]

Як показує табл. 2.1 та рис. 2.3 основу дохідної частини місцевих бюджетів складають податкові надходження, (2020 р. – 60,58%; 2021 р. – 59,71%; 2022 р. – 70,88%; 2023 р. – 66,59%), а обсяг яких збільшився на 148969,38 млн. грн., кошти від органів державного управління (2020 р. – 33,98%, 2021 р. – 34,91%, 2022 р. – 24,64 %, 2023 р. – 7,18 %), а обсяг збільшився 17208,14 млн. грн. та неподаткові надходження (2020 р. – 4,55%, 2021 р. – 4,68 %, 2022 р. – 3,97 %, 2023 р. – 5,59%), обсяг збільшився на 15048,82 млн. грн. Що стосується доходів від операцій з капіталом, цільових фондів та коштів від ЄС, то вони мають найменшу питому вагу та не значний обсяг надходжень. Так, доходи від операцій з капіталом збільшилися за аналізований період тільки на 148,81 млн. грн., а питома вага їх в 2020 р. становила 0,74 %, а в 2023 р. – 0,55 %. Аналогічна ситуація простежується щодо коштів ЄС та урядів іноземних держав, обсяг яких збільшився тільки на

151,56 млн. грн., а частка збільшилася з 0,0% у 2020 р. до 0,03 % у 2023 р. і тільки цільові фонди продемонстрували негативну тенденцію, обсяг яких зменшився на 297,59 млн. грн., а частка на 0,09 %, з 0,14 % у 2020 р. до 0,05 % у 2023 р.

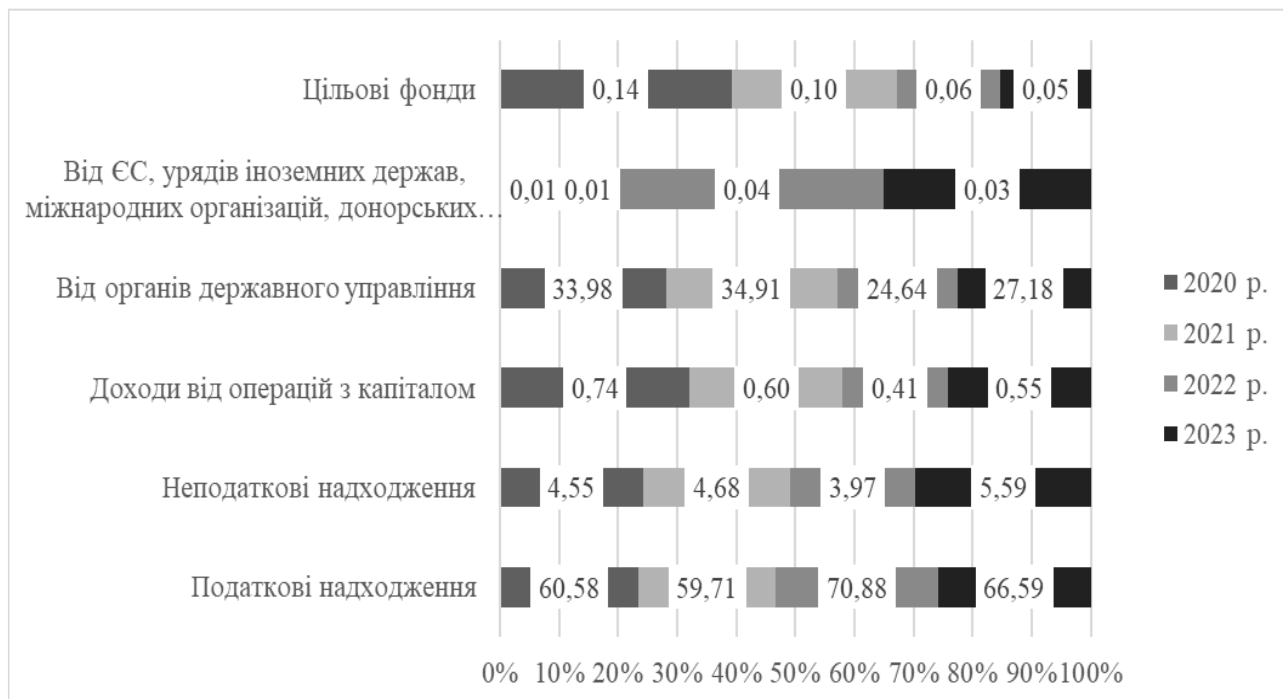

Рис. 2.3. Структура доходів місцевих бюджетів за 2020–2023 рр., %*

*Джерело: побудовано на основі даних [16]

Зміна динаміки показників місцевих бюджетів було зумовлено насамперед з поширенням хвороби COVID-19 та вторгненням РФ на територію України.

Також необхідно проаналізувати структуру видатків місцевих бюджетів (див. табл. 2.2) з метою визначення загальних потреб, можливих загроз та викликів, які постають перед органами місцевого самоврядування.

Склад та структура видатків місцевих бюджетів за 2020-2023 рр.,

млн. грн.*

Показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Загальнодержавні функції	40969,42	8,57	45962,80	8,07	46469,13	9,60	53003,63	8,19
Громадський порядок, безпека та судова влада	1833,79	0,38	1739,71	0,31	11108,30	2,29	16817,34	2,60
Економічна діяльність	93925,58	19,65	112360,30	19,73	61065,88	12,61	112983,64	11,74
Охорона навколишнього природного середовища	2419,79	0,51	2420,38	0,43	512,54	0,11	1193,43	0,18
Житлово-комунальне господарство	32125,95	6,72	56730,48	9,96	40631,44	8,39	62028,42	9,59
Охорона здоров'я	50865,98	10,64	33105,25	5,81	31008,03	6,40	38161,25	5,90
Духовний та фізичний розвиток	21884,49	4,58	27388,03	4,81	22584,74	4,66	26653,41	4,12
Освіта	199425,84	41,71	249077,43	43,74	232250,40	47,96	248186,67	38,37
Соціальний захист та соціальне забезпечення	23999,22	5,02	28067,76	4,93	29199,13	6,03	44879,48	6,94
Міжбюджетні трансферти	10658,01	2,23	12576,12	2,21	9465,62	1,95	42915,31	6,63
Всього видатків	478108,07	100,0	569428,26	100,0	484295,21	100,0	646822,58	100,0

*Джерело: складено на основі даних [16]

Якщо розглядати динаміку видатків місцевих бюджетів, то можна спостерігати тенденцію їх збільшення на 168714,51 млн. грн. протягом 2020-2023 років. Також позитивну тенденцію збільшення видатків спостерігалось на освіту (+48760,83 млн. грн.), міжбюджетні трансферти (+32257,3 млн. грн.), житлово-комунальне господарство (+29902,47 млн. грн.), соціальний захист та соціальне забезпечення (+20880,26 млн. грн.), економічну діяльність (+19058,06 млн. грн.), громадський порядок, безпека та судова влада (+14983,55 млн. грн.), загальнодержавні функції (+12034,21 млн. грн.), духовний та фізичний розвиток (+4768,92 млн. грн.). І тільки по двох статтях видатків за функціональною класифікацією відбулося зменшення – охорона здоров'я (-12704,73 млн. грн.) та охорона навколишнього природного середовища (-1226,36 млн. грн.).

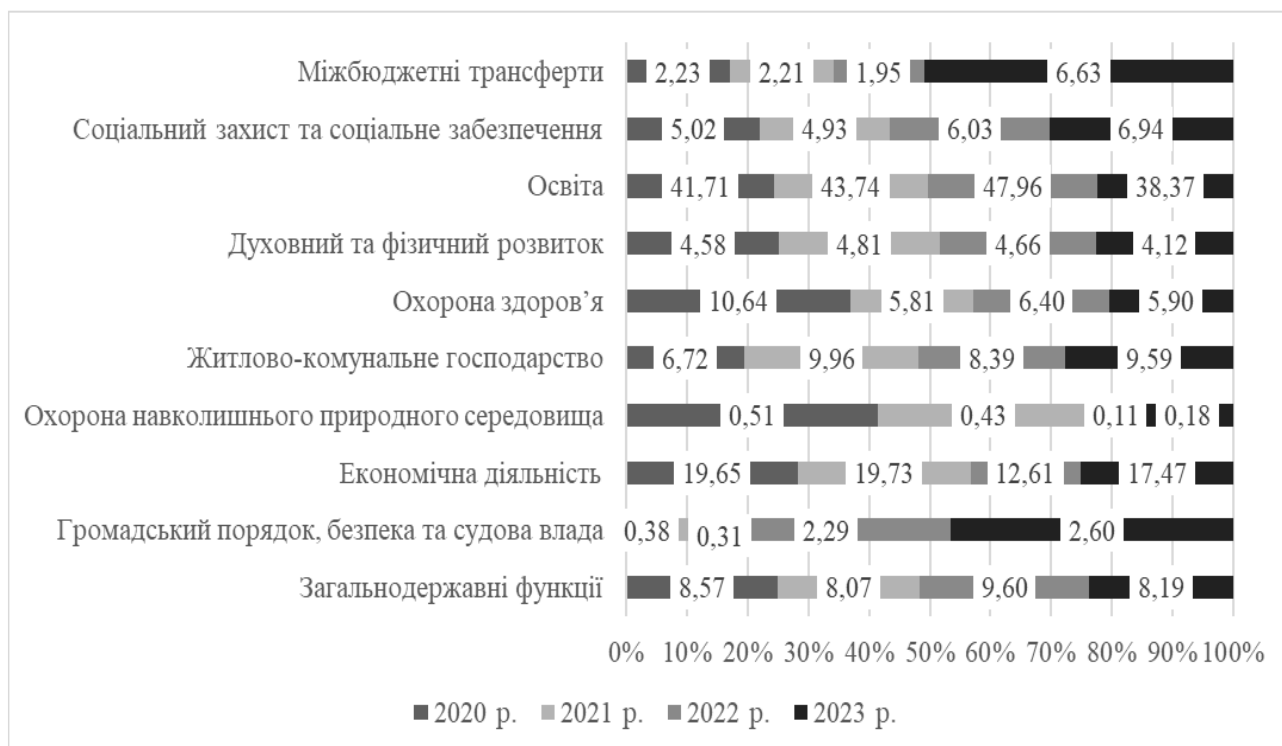

Рис. 2.3. Структура видатків місцевих бюджетів за 2020–2023 рр.,*

*Джерело: побудовано на основі даних [16]

Розглядаючи структуру видатків місцевих бюджетів, видно, що найбільший відсоток коштів йде на освіту (38% - 48%) та економічну діяльність (12% - 20%); охорони здоров'я (5% - 10%), виконання загальнодержавних завдань (8% - 10%) та програм підтримки підприємств житлово-комунального господарства (6% - 10%), найменший відсоток бюджетних коштів спрямовується на соціальний захист і соціальне забезпечення (5% - 7%), духовний і фізичний розвиток (4% - 5%), охорону навколишнього середовища (0,1% - 0,5%), громадський порядок і правосуддя (0,3% - 2%).

Також, аналізуючи структуру видатків місцевих бюджетів, слід зазначити, що у 2021 році порівняно з 2020 роком через збройний конфлікт між Україною та РФ, який згодом призвів до повномасштабного вторгнення на територію України країни-терориста, відбулося зниження показників за такими статтями видатків, як: загальнодержавні функції (-0,50%); громадський порядок, безпека та правосуддя (-0,07%); захист навколишнього середовища (-0,08%); охорона здоров'я (-4,83%); соціальний захист та соціальне забезпечення

(-0,09%); міжбюджетні трансферти (-0,02%). В інших сферах, навпаки, видатки зросли.

Порівнюючи статистичні дані за 2021-2022 роки, можна спостерігати негативну динаміку змін у таких секторах: провадження господарської діяльності (-7,12%); забезпечення охорони навколишнього середовища (-0,32); підтримка житлово-комунального господарства (-1,57%); перерахування міждержавних переказів (-0,26%). Позитивна динаміка змін спостерігається у сферах освіти (+4,22%), охорони здоров'я (+0,59%), виконання загальнодержавних завдань (+1,53%), громадського порядку та безпеки (+1,98%).

У 2023 році через постійний терор з боку росії та низку інших факторів змінилася і структура видатків місцевих бюджетів. Обсяг видатків у таких сферах як: освіта (-9,59%), охорона здоров'я (-0,50%), духовний та фізичний розвиток (-0,54%), виконання загальнодержавних завдань (-1,41%) та провадження господарської діяльності (-0,87).), тоді як для: громадського порядку, безпеки та правосуддя (+0,31%), охорони навколишнього середовища (+0,07%), житлово-комунального господарства (+1,20%), соціального захисту та соціального забезпечення (+0,91%), суттєво зросли міжбюджетні трансферти (+4,68%).

Зміни в структурі видатків місцевих бюджетів відповідають нагальним потребам населення, відображають загальний соціально-економічний стан окремого регіону та його здатність до сталого розвитку [1].

Належне виконання сформованих місцевих бюджетів (див. табл. 2.3) впливає на якість життя громадян та їх добробут, тому дослідження цього аспекту є надзвичайно важливим для забезпечення стабільної фінансово-бюджетної діяльності на окремих територіях.

Таблиця 2.3

Виконання місцевих бюджетів за 2020–2023 рр., млн. грн.*

Роки	Показники	Доходи		Видатки	
		Річний план	Виконано	Річний план	Виконано
2020	млн. грн.	480298,78	471479,98	522521,73	478108,06
	%	-	98,16	-	91,50
2021	млн. грн.	577004,88	580699,16	619888,01	569428,24
	%	-	100,60	-	91,85
2022	млн. грн.	592334,60	555097,09	623491,96	484295,20
	%	-	93,70	-	77,70
2023	млн. грн.	668880,17	652609,12	755825,56	646822,58
	%	-	97,60	-	85,60

*Джерело: сформовано на основі даних [16]

За досліджуваний період річний план місцевих бюджетів не виконувався за доходами (2020 рік – 1,84%; 2022 рік – 6,30%; 2023 рік – 2,40%) та видатками (2020 рік – 8,50%; 2021 рік – 8,15%, 2022 рік – 22,30%; 2023 рік – 14,40%). Тільки винятком був 2021 рік, коли річний план по доходам було перевиконано на 0,60%.

Підтримання певного балансу між дохідною та видатковою частинами місцевих бюджетів (рис. 2.4) позитивно впливає на функціонування та розвиток територіальних громад.

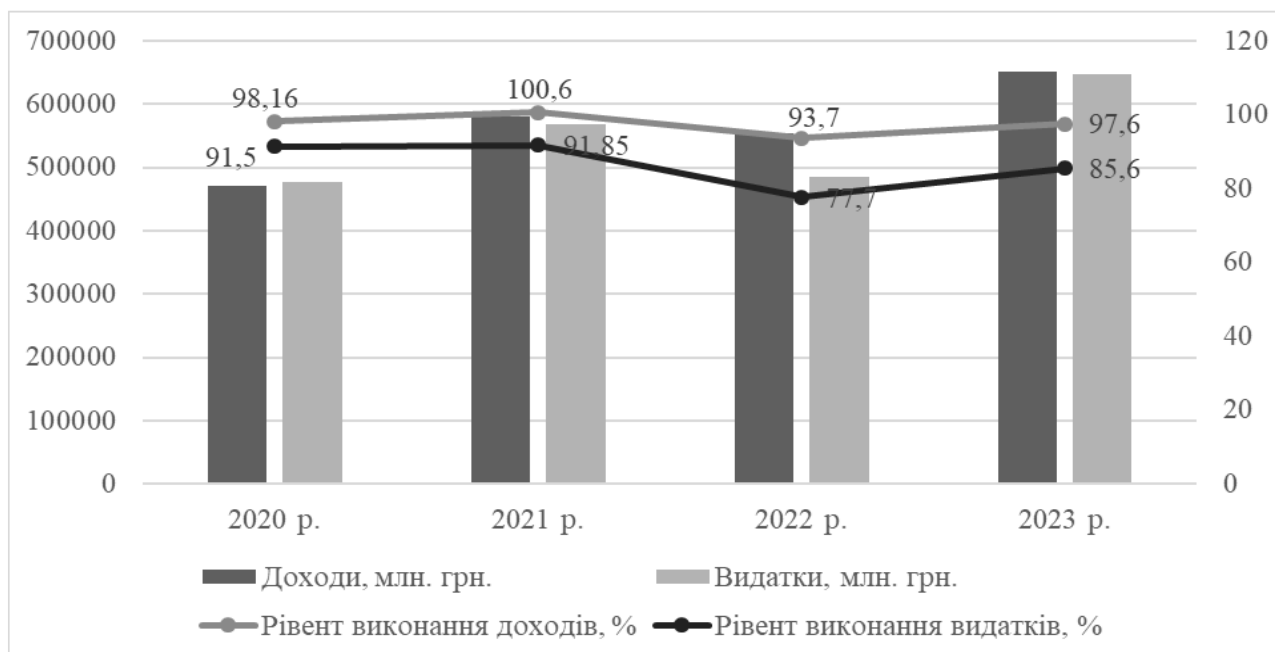

Рис. 2.4. Динаміка виконання місцевих бюджетів за 2020–2023 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних [16]

На 2023 рік Урядом забезпечено перерахування міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам у сумі 183,8 млрд грн, що становить 89,9% асигнувань, передбачених планом асигнувань, зокрема: базової дотації перераховано у сумі 28 958,1 грн. млн., або 100,0% плану асигнувань; додаткова дотація на виконання повноважень органів місцевого самоврядування на звільнених, тимчасово окупованих та інших територіях України, що постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ – 17,2 млрд. грн., або 71,7% від затвердженого обсягу; перераховано освітню субвенцію в сумі 90 667,1 млн. грн., або 99,9% суми розпису.

Залишки коштів на рахунках місцевих бюджетів та бюджетних установ у рамках загального та спеціального фондів на 1 січня 2024 року становлять 112,9 млрд грн. Завдяки цим ресурсам органи місцевого самоврядування й надалі зможуть виділяти кошти на першочергові потреби на місцевому рівні.

Отже, для здійснення органами місцевого самоврядування ефективної політики в усіх сферах життєдіяльності регіону та територіальних громад необхідно забезпечити стабільний розвиток інфраструктури та промисловості, що дасть можливість забезпечити збільшення податкових надходжень та надходжень в цілому призводить до збільшення кількості прибуткових

організацій, установ і підприємств на території окремої адміністративно-територіальної одиниці.

2.2. Оцінка фінансового забезпечення розвитку територіальної громади

Коропецька селищна ТГ була створена 29 липня 2015 року відповідно до рішення Коропецької селищної ради шостого скликання, яка об'єднала шість населених пунктів: смт. Коропець, с.Вербка, с.Діброва, с.Садове, с.Світле, с.Стігла. З 2021 року до ТГ приєднуються села Вістря та Горигляди.

Бюджет Коропецької селищної територіальної громади є основним фінансовим документом, який забезпечує фінансове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та бюджетних установ, а також соціально-економічний і культурний розвиток громади.

У 2023 році до загального та спеціального фондів бюджету Коропецької селищної ТГ надійшло доходів у сумі 45755,8 тис. грн, що на 10737,1 тис. грн або на 30,7% більше порівняно з 2022 роком, що пов'язано зі збільшенням надходжень офіційних трансфертів. У 2022 році надходження склали 35018,7 тис. грн, що на 922,7 тис. грн, або на 2,6% менше 2021 року, за рахунок зменшення надходжень офіційних трансфертів (табл. 2.4 та 2.5).

Таблиця 2.4

Баланс показників бюджету Коропецької селищної ТГ в 2021-2023 рр.*

Показники виконання	Загальний фонд, тис. грн			Темп росту, %		Спеціальний фонд, тис. грн			Темп росту, %	
	2021р.	2022р.	2023р.	2022/2021	2023/2022	2021р.	2022р.	2023р.	2022/2021	2023/2022
Доходи	34516,1	33941,9	40919,4	98,3	120,6	1425,2	1076,8	4836,3	75,6	449,1
Видатки	34773,9	34112,0	38742,5	98,1	113,6	1472,6	1136,5	4842,9	77,2	426,1
Дефіцит (-)/ Профіцит (+)	-257,8	-170,1	2176,8	66,0	1279,7	-47,4	-59,7	-6,5	125,9	10,9

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

У 2023 році до загального фонду бюджету надійшло 40919,4 тис. грн, що на 6977,5 тис. грн або на 20,6 % більше, ніж у 2022 році. До спеціального фонду надійшло доходів 4836,3 тис. грн, що на 3759,5 тис. грн або на 349,1 % більше ніж у 2022 році.

Таблиця 2.5

**Динаміка показників бюджету Коропецької селищної ТГ в 2021-2023 рр.,
тис. грн.***

Показники виконання	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне відхилення, млн грн	
				2022 / 2021 р.р.	2023 / 2022 р.р.
Доходи	35941,4	35018,7	45755,8	-922,7	10737,1
Видатки	36246,6	35248,5	43585,5	-998,1	8337
Дефіцит (-)/ Профіцит (+)	-305,2	-229,8	2170,3	75,4	2400,1

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

У 2023 році загальний обсяг видатків бюджету Коропецької селищної ТГ склав 43585,5 тис. грн, що на 8337 тис. грн або на 23,7% більше, ніж у 2022 році. У 2022 році загальний обсяг видатків бюджету склав 35248,5 тис. грн, що на 998,1 тис. грн. або на 2,8% менше, ніж у 2021 році.

Видатки загального фонду бюджету Коропецької селищної ТГ на 2023 рік профінансовано в сумі 38742,5 тис. грн, спеціального фонду – 4842,9 тис. грн. Обсяг видатків із загального фонду бюджету ТГ у 2023 році порівняно з 2022 роком зріс на 4630,5 тис. грн, із спеціального фонду бюджету ТГ на 3706,4 тис. грн, що пов'язано з воєнним станом та необхідністю перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення першочергових витрат.

У 2021-2022 роках бюджет Коропецької селищної ТГ виконано з дефіцитом 305,2 тис. грн та 229,8 тис. грн відповідно, а в 2023 році з профіцитом на суму 2170,3 тис. грн.

Аналіз динаміки та складу доходів бюджету Коропецької селищної ТГ наведено в табл. 2.6.

**Склад та динаміка доходів бюджету Коропецької селищної ТГ
в 2021-2023 рр., тис. грн.***

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне відхилення, (+,-) млн грн		Темп росту, %	
				2022/2021	2023/2022	2022/2021	2023/2022
Податкові надходження	9224,4	11058,4	12436,8	1834,0	1378,4	119,9	112,5
Неподаткові надходження	916,6	1318,4	5213,8	401,8	3895,4	143,8	395,5
Доходи від операцій з капіталом	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Офіційні трансферти	25800,4	22641,9	28105,3	-3158,5	5463,4	87,8	124,1
Всього доходів	35942,4	35018,7	45755,8	-923,7	10737,1	97,4	130,7

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

За 2023 рік до загального та спеціального фондів бюджету Коропецької селищної ТГ надійшло доходів у сумі 45755,8 тис. грн., що на 10737,1 тис. грн., або на 30,7% більше показника 2022 року, що пов'язано зі збільшенням податкових надходжень на +1378,4 тис. грн. (або на 12,5%), неподаткових надходжень на +3895,4 тис. грн. (або на 295,5%), офіційних трансфертів на +5463,4 тис. грн (або на 21,1 %).

У 2022 році загальні доходи склали 35018,7 тис. грн, що на 923,7 тис. грн (або на 2,6%) менше порівняно з 2021 роком, що зумовлено зменшенням офіційних трансфертів на -3158,5 тис. грн., хоча податкові надходження зросли на +1834,0 тис. грн. (або на 19,9%), неподаткові надходження зросли на +401,8 тис. грн. (або на 43,8%). Водночас варто відзначити, що протягом 2021-2023 років до бюджету Коропецької селищної ТГ були відсутні надходження від доходу від операцій з капіталом.

У структурі доходів бюджету Коропецької селищної ТГ у 2021-2023 н.р. більше половини становлять офіційні трансферти, а саме 71,8% у 2021 році та зменшилися до 61,4 % у 2023 році (табл. 2.5).

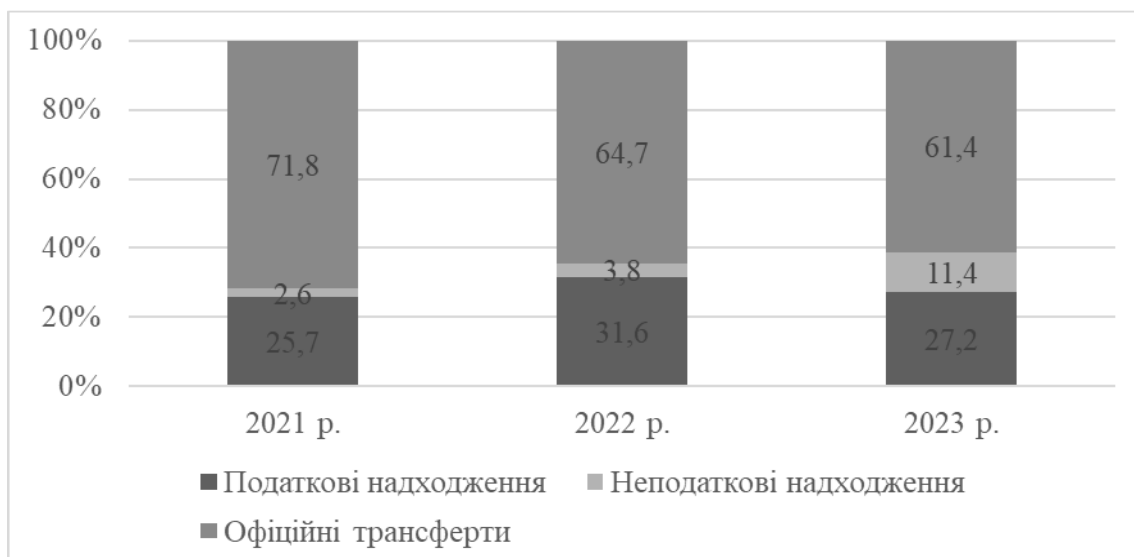

Рис. 2.5. Структура доходів бюджету Коропецької селищної ТГ в 2021-2023 рр., %*

*Джерело: побудовано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

В табл. 2.7 представлено склад податкових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ у 2021-2023 рр.

**Склад податкових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ в
2021-2023 рр., тис. грн.***

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне відхилення, (+,-) тис. грн		Темп росту, %	
				2022/ 2021	2023/ 2022	2022/ 2021	2023/ 2022
Податкові надходження, всього:	9224,4	11058,4	12436,8	1834,0	1378,4	119,9	112,5
з них:							
на податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості:	6286,7	7229,1	7459,7	942,4	230,6	115,0	103,2
з них:							
- податок на доходи фізичних осіб	6286,7	7229,1	7459,7	942,4	230,6	115,0	103,2
рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	104,3	58,3	45,8	-46,0	-12,5	55,9	78,6
внутрішні податки на товари та послуги	306,1	219,9	288,9	-86,2	69,0	71,8	131,4
місцеві податки та збори	2526,0	3549,9	4640,8	1023,9	1090,9	140,5	130,7

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

Дані табл. 2.7 показують, що податок на доходи фізичних осіб у 2022 році збільшився на 942,4 тис. грн. або на 15,0 % порівняно з 2021 роком, а в 2023 році на 230,6 тис. грн. або на 3,2 % порівняно з 2022 роком.

Також суттєво зросли місцеві податки та збори на 1023,9 тис. грн. або на 40,5 % в 2022 році порівняно з 2021 роком та на 1090,9 тис. грн. або на 30,7 % у 2023 році порівняно з 2022 роком.

Внутрішні податки на товари та послуги, а саме акцизний податок з реалізації підакцизних товарів підприємствами роздрібною торгівлі в 2022 році зменшилися на 86,2 тис. грн. або на 28,2 % порівняно з 2021 роком, проте в 2023 році збільшилися на 69,0 тис. грн. або на 31,4 % порівняно з 2022 роком.

Тільки рентна плата зменшилася на 46,0 тис. грн. в 2022 році порівняно з 2021 роком та на 12,5 тис. грн. в 2023 році порівняно з 2022 роком.

В табл. 2.8 представлено структуру податкових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ в 2021-2023 рр.

Таблиця 2.8

Структура податкових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ в 2021-2023 рр., %*

Показники	Структура, %		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Податкові надходження, в т.ч.	100,0	100,0	100,0
на податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості:	68,2	65,4	60,0
з них:			
- податок на доходи фізичних осіб	68,2	65,4	60,0
рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	1,1	0,5	0,4
внутрішні податки на товари та послуги	3,3	2,0	2,3
місцеві податки та збори	27,4	32,1	37,3

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

Як видно з табл. 2.8 податок на доходи фізичних осіб займає найбільшу питому вагу в структурі податкових надходжень, а саме в 2021 році – 68,2 %, в 2022 році – 65,4 %, а в 2023 році – 60,0 %.

Другою за величиною були місцеві податки та збори, які у структурі податкових надходжень у 2021 році становили 27,4%, у 2022 році – 32,1%, у 2023 році – 37,3%.

Питома вага акцизного податку з реалізації підакцизних товарів підприємствами роздрібною торгівлі становила 3,3 % у 2021 році, 2,0 % у 2022 році та 2,3 % у 2023 році.

Найменшу частку становила рентна плата, а саме 1,1 % у 2021 році, 0,5 % у 2022 році та 0,4 % у 2023 році.

Офіційні трансферти у структурі доходів бюджету Коропецької селищної ТГ за досліджуваний період зменшилися з 71,8 % у 2021 році до 61,4% у 2023 році. Види офіційних трансфертів:

- дотації (основні та додаткові дотації на виконання повноважень місцевого самоврядування);
- субвенції (освітня субвенція) з державного бюджету місцевим бюджетам;
- дотація з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам (здійснювати передані видатки на утримання закладів освіти та охорони здоров'я за рахунок відповідної додаткової дотації з державного бюджету);
- субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам (на здійснення переданих видатків у сфері освіти, державної підтримки осіб з особливими освітніми потребами тощо).

Неподаткові надходження у структурі доходів бюджету Коропецької селищної ТГ зросли з 2,6 % у 2021 році до 11,4% у 2023 році. В їх складі найбільшу питому вагу складають власні надходження бюджетних установ, а саме 71,7% (або 657,3 тис. грн.) у 2021 році, 79,8% (або 1052,4 тис. грн.), а у 2023 році 91,6% (або 4775,2 тис. грн.) (рис. 2.6).

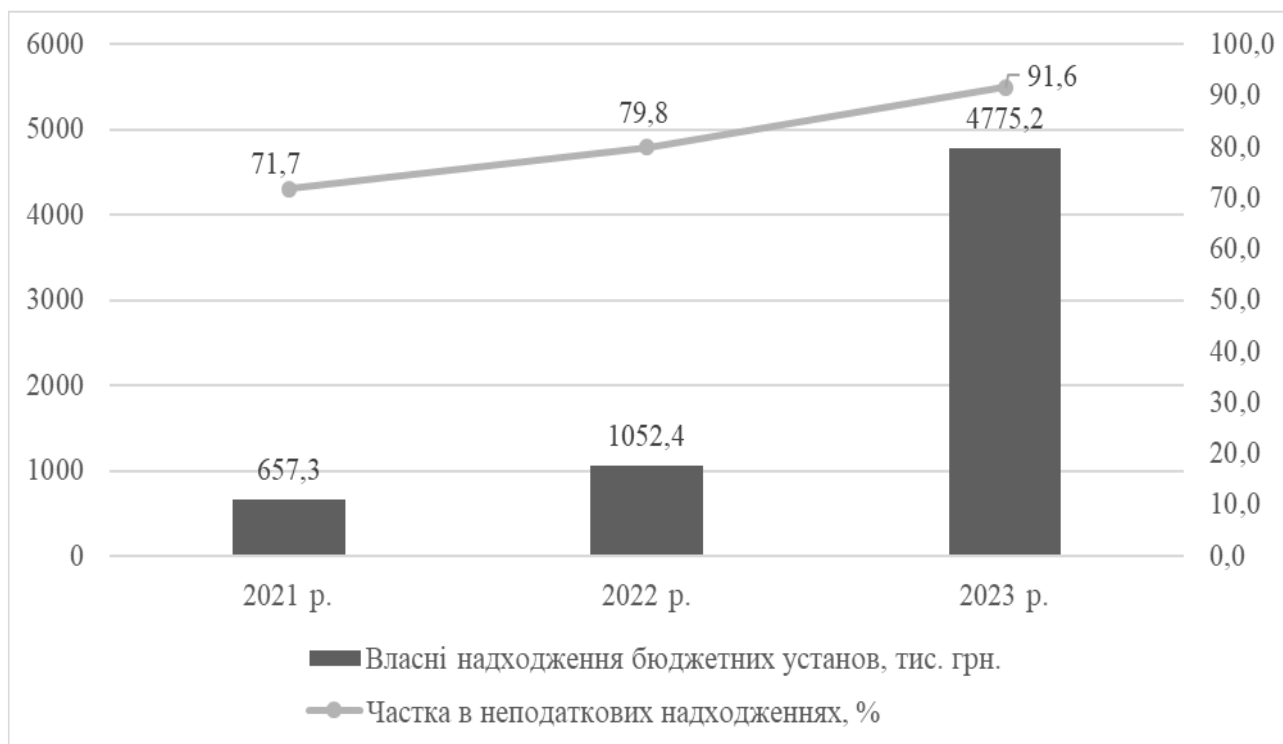

Рис. 2.6. Динаміка власних надходжень бюджетних установ до бюджету Коропецької селищної ТГ в 2021-2023 р.р., тис. грн.*

*Джерело: побудовано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

У 2023 році загальні видатки бюджету Коропецької селищної ТГ склали 43585,5 тис. грн, що більше порівняно з 2022 роком на +8336,9 тис. грн, або на +23,7%. У 2022 році загальні видатки бюджету громади склали 35248,6 тис. грн, що на 998,1 тис. грн, або на 2,8% менше порівняно з 2021 роком (табл. 2.9).

Як показують дані табл. 2.9 в 2023 році .в порівнянні з 2022 роком зросли практично всі видатки бюджету крім видатків на громадський порядок. В 2022 році порівняно з 2021 роком зменшилися тільки видатки на охорону навколишнього середовища, духовний та фізичний розвиток, а також освіту.

Таблиця 2.9

Склад та динаміка видатків бюджету Коропецької селищної ТГ за функціональною класифікацією в 2021-2023 рр., тис. грн.*

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне відхилення, (+,-) тис. грн		Темп росту, %	
				2022/2021	2023/2022	2022/2021	2023/2022
Загальнодержавні функції	6286,7	6481,5	9012,7	194,8	2531,2	103,1	139,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	923,1	1515,5	784,2	592,4	-731,3	164,2	51,7
Економічна діяльність	25,7	55,5	446,9	29,8	391,4	216,0	805,2
Охорона навколишнього природного середовища	763	0	0	-763	0	-100,0	0,0
Житлово-комунальне господарство	473,2	535,8	589,6	62,6	53,8	113,2	110,0
Охорона здоров'я	0	0	16,3	0	16,3	0,0	100,0
Духовний та фізичний розвиток	1048,6	820,7	936,7	-227,9	116	78,3	114,1
Освіта	26408	25300,6	29987,3	-1107,4	4686,7	95,8	118,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	318,4	539	1811,8	220,6	1272,8	169,3	336,1
Всього видатків	36246,7	35248,6	43585,5	-998,1	8336,9	97,2	123,7

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

У складі видатків бюджету Коропецької селищної ТГ у 2021-2023 роках найбільшу частку займають видатки на освіту – 72,9% (або 26408 тис. грн) у 2021 році, 71,8% (або 25300,6 тис. грн) у 2022 році, 68,8% (або 29987,3 тис. грн) у 2023 році (табл. 2.10).

Друге місце за обсягом фінансування займають видатки на загальнодержавні функції. Так, у 2023 році вони становили 20,7% (або 9012,7 тис. грн) у структурі бюджету, у 2022 році – 18,4% (або 6481,5 тис. грн), у 2021 році – 17,3% (або 6286,7 тис. грн).

У 2023 році на третьому місці за фінансуванням з бюджету селищної громади – соціальний захист та соціальне забезпечення, на суму 1811,8 тис. грн (4,2% від структури бюджету).

Таблиця 2.10

**Структура видатків бюджету Коропецької селищної ТГ за
функціональною класифікацією в 2021-2023 рр., %***

Показники	Структура, %		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Загальнодержавні функції	17,3	18,4	20,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,5	4,3	1,8
Економічна діяльність	0,1	0,2	1,0
Охорона навколишнього природного середовища	2,1	0,0	0,0
Житлово-комунальне господарство	1,3	1,5	1,4
Охорона здоров'я	0,0	0,0	0,04
Духовний та фізичний розвиток	2,9	2,3	2,1
Освіта	72,9	71,8	68,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	0,9	1,5	4,2
Всього видатків	100,0	100,0	100,0

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

На духовний та фізичний розвиток в 2023 році було спрямовано 936,7 тис. грн. або 2,1 %. У 2023 році на житлово-комунальне господарство, економічну діяльність, охорону здоров'я з бюджету Коропецької селищної ТГ було виділено 1,4%, 1,0 % та 1,8 % відповідно.

Отже, фінансова підтримка розвитку Коропецької селищної ТГ у 2021-2023 роках у рамках реалізації політики фінансування та розвитку спрямована на забезпечення доступності та якості публічних послуг; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення фінансової незалежності, посилення конкурентоспроможності та сталого розвитку громади в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

2.3. Діагностика ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальної громади

Фінансова децентралізація в Україні фактично розпочалася з ухвалення у 2015 році змін до бюджетного та податкового законодавства, які дали змогу передати на рівень територіальних органів як додаткові бюджетні повноваження, так і стабільні джерела надходжень для їх реалізації. Викладене свідчить про необхідність дослідження впливу фінансової децентралізації на фінансову результативність місцевих бюджетів з метою оцінки ефективності та ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад України. Доречно зазначити, що сьогодні у вітчизняній науці та практиці відсутній методологічний підхід до адекватної оцінки.

Таким чином, враховуючи сучасні особливості формування та перерозподілу бюджетних ресурсів, пропонуємо досліджувати вплив фінансової децентралізації на результати фінансової діяльності місцевих бюджетів територіальних органів влади з використанням методичного підходу, який включає наступні етапи (рис. 2.7).

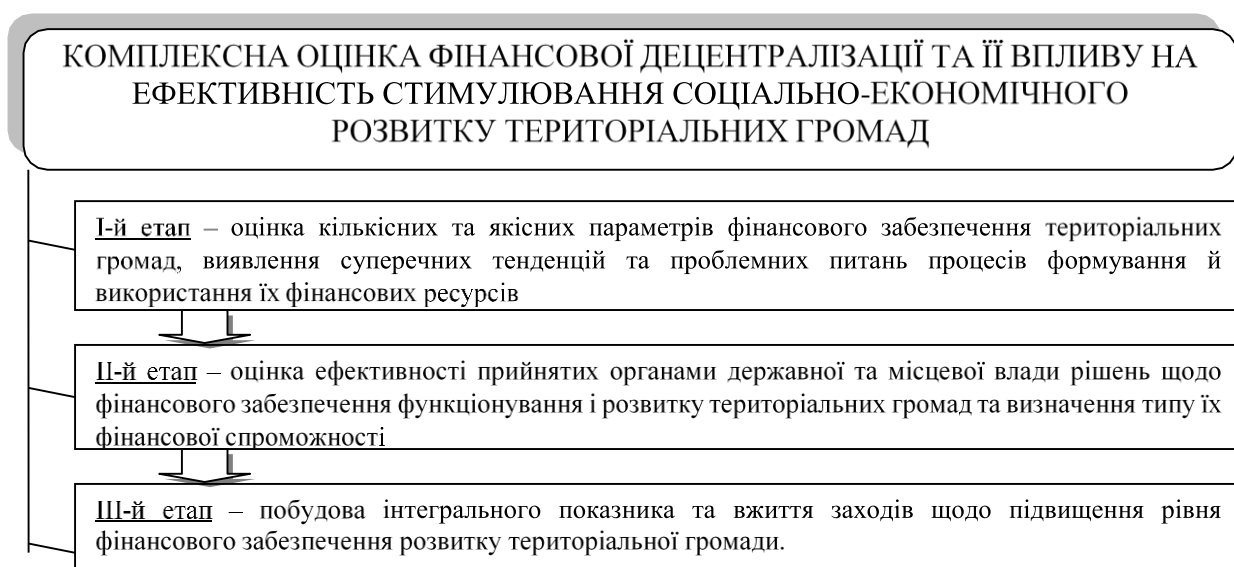

Рис. 2.7. Етапи оцінки фінансової децентралізації та її впливу на ефективність стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад*

*Джерело: [37]

Таким чином, I етап включає оцінку перших результатів впровадження фінансової децентралізації в контексті змін бюджетного та податкового законодавства. Отримані результати оцінки (п. 2.1-2.2 роботи) свідчать, що зміни в бюджетному та податковому законодавстві дещо розширили фінансове забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад для забезпечення їх соціально-економічного розвитку. Однак для більш поглибленого дослідження доцільно використовувати не стільки кількісні, скільки якісні параметри оцінки децентралізації місцевого самоврядування на прикладі бюджету Коропецької селищної ТГ.

Для цього на другому етапі комплексної оцінки фінансової децентралізації та її впливу на фінансову результативність місцевих бюджетів пропонуємо використовувати показники, які дозволяють оцінити ефективність рішень органів державної влади щодо фінансового забезпечення функціонування місцевих бюджетів та сприяння соціально-економічному розвитку територіальних громад (додаток А). При цьому важливою частиною відповідних досліджень є визначення граничних значень коефіцієнтів

фінансової стійкості, які дають змогу визначити характер фінансової стійкості місцевих бюджетів територіальних органів влади в розрізі реалізація політики децентралізації фінансових ресурсів. А для узагальненої оцінки та виявлення загальних тенденцій також необхідно розрахувати інтегральний показник фінансової спроможності міських бюджетів за формулою:

$$K_{int} = \sum_{i=1}^n K_i \times V_i \quad (2.1)$$

де K_{int} – інтегральний коефіцієнт фінансової спроможності місцевих бюджетів;

K_i – коефіцієнт фінансової результативності місцевих бюджетів;

V_i – зважені значення коефіцієнтів фінансової спроможності місцевих бюджетів;

n – кількість коефіцієнтів фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Розрахунок показників, що характеризують рівень фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр. представлено в табл. 2.11.

**Показники, що характеризують рівень фінансової спроможності бюджету
Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр.***

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення (+, -)
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,096	0,139	0,215	0,120
Коефіцієнт податкової самостійності	0,274	0,321	0,373	0,099
Коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів	0,734	0,729	0,471	-0,263
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	0,282	0,353	0,386	0,104
Коефіцієнт трансфертної залежності	0,718	0,647	0,614	-0,104
Коефіцієнт вилучення	0,000	0,000	0,000	0,000
Інтегральний показник	0,331	0,355	0,335	0,004

*Джерело: розраховано на основі даних бюджету Коропецької селищної ТГ [46]

Таким чином, за аналізований період досягнуто збільшення коефіцієнта фінансової незалежності в 2,2 раза, про те не є позитивним, оскільки його низьке значення свідчить про значну фінансову залежність бюджету Коропецької селищної ТГ від ресурсів загальнодержавного значення, що є неприпустимим з точки зору фінансова децентралізації.

Відповідно до вимог Європейської хартії місцевого самоврядування більшість власних бюджетних коштів має акумулюватися за рахунок місцевих податків і зборів. На сьогодні значення цього коефіцієнта для бюджету Коропецької селищної ТГ становить 37,3%, що є суттєвим зростанням порівняно з 2021 роком, коли частка власних бюджетних коштів за рахунок надходжень місцевих податків становила лише 27,4%. Тому варто позитивно оцінити зміну коефіцієнтів податкової незалежності та податкової забезпеченості власних доходів, значення яких за 2021–2023 роки зросли у 2,2 та 1,4 раза відповідно.

Коефіцієнт бюджетної забезпеченості характеризує ступінь відносної фінансової самостійності органів місцевого самоврядування у формуванні бюджетних коштів для фінансування видатків місцевого значення. Водночас

коефіцієнт трансфертної залежності, навпаки, відображає ступінь залежності органів місцевого самоврядування від фінансової підтримки державних органів. Враховуючи орієнтацію бюджетної політики на посилення процесів децентралізації фінансових ресурсів, частка державних трансфертів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів повинна зменшуватися. За результатами дослідження спостерігаємо зменшення трансфертної залежності бюджету Коропецької селищної ТГ з одночасним збільшенням значення коефіцієнта бюджетної забезпеченості.

Коефіцієнт вилучення також відображає ступінь впливу державної влади на формування доходів місцевих бюджетів, проте його значення протягом 2021-2023 років становило нулю, оскільки реверсна дотація щодо бюджету Коропецької селищної ТГ не застосовувалася.

На рис. 2.8 подано графічну інтерпретацію рівня показників фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр.

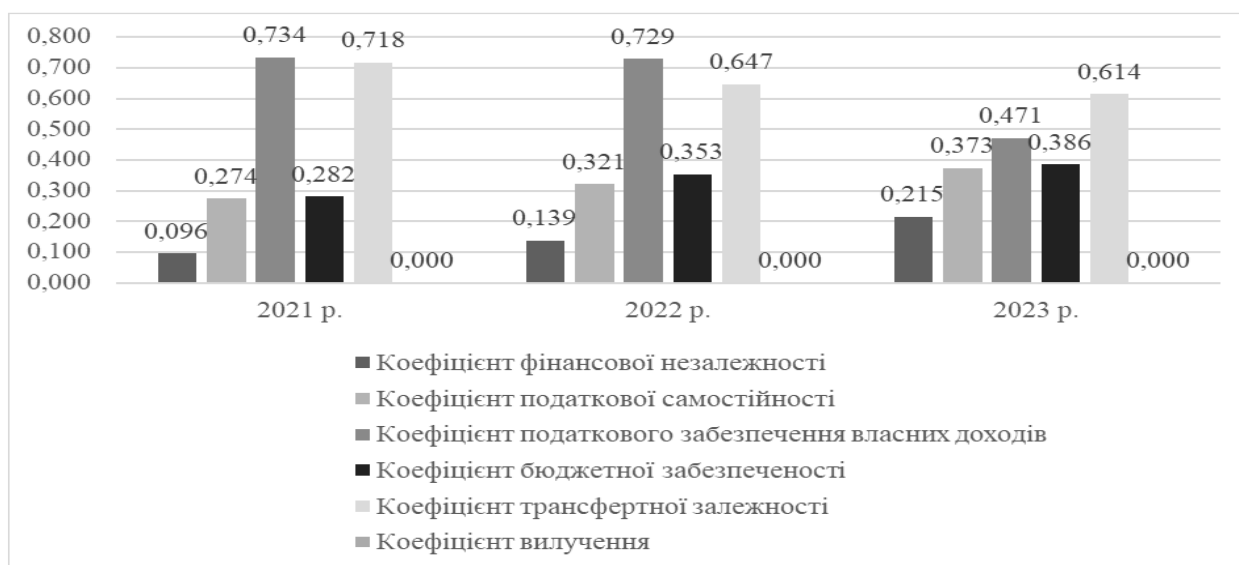

Рис. 2.8. Динаміка показників фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр.*

*Джерело: побудовано на основі табл. 2.11

На рис. 2.9 подано графічну інтерпретацію інтегрального показника фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр.

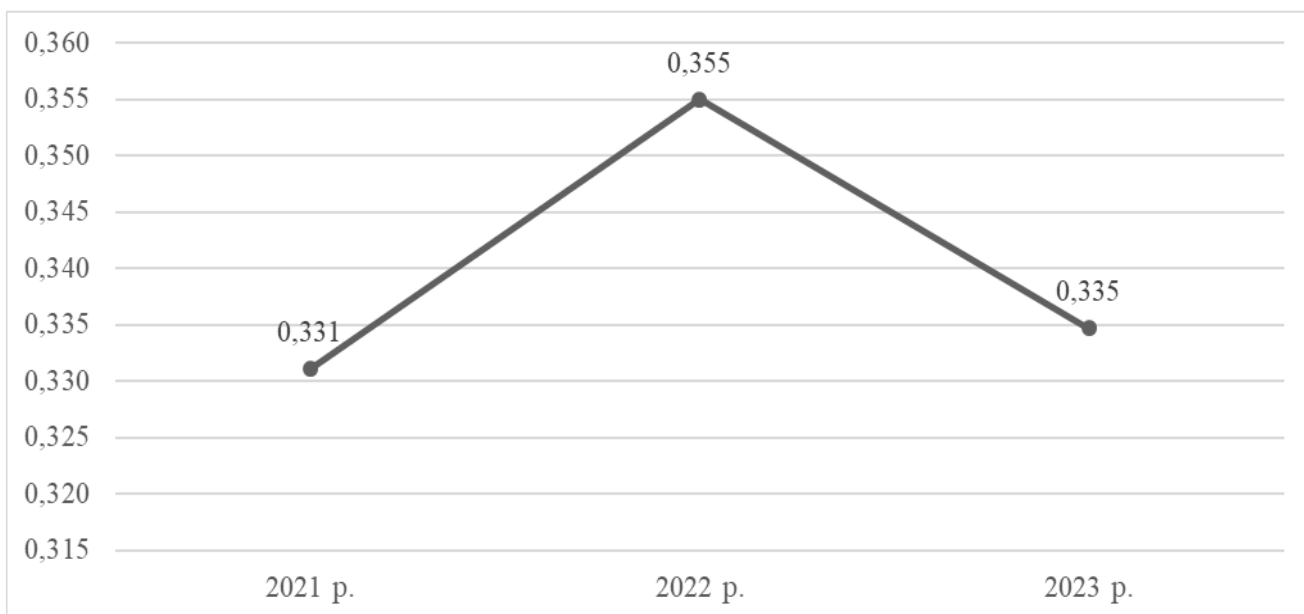

Рис. 2.9. Динаміка інтегрального показника фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.11

За результатами аналізу динаміка інтегрального показника фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр. (рис. 2.9) можна спостерігати нестійку тенденцію, що відповідає внесеним змінам у бюджетному та податковому законодавстві. Його зростання у 2022 році зумовлене зростанням власних надходжень і зменшенням трансфертів. За результатами аналізу інтегрального показника в 2023 році можна говорити про помітну тенденцію до зменшення фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ. Проте на фоні покращення фінансового забезпечення бюджету Коропецької селищної ТГ залишається високою їх залежність від фінансової підтримки з державного бюджету.

Отже, методика оцінки фінансової децентралізації та її впливу на фінансове забезпечення місцевих бюджетів підтвердила можливість її використання для аналізу фінансової результативності бюджетів окремих територіальних громад. А це дозволяє:

- порівнювати та оцінювати кількісні та якісні параметри їх фінансового забезпечення;

- виявити суперечливі тенденції та проблемні питання процесів формування та використання своїх фінансових ресурсів;
- визначити інтегральний показник рівня фінансової спроможності бюджетів територіальних громад.

Таким чином, зміни в бюджетному та податковому законодавстві, незважаючи на поглиблення рівня централізації бюджетних ресурсів, розширили можливості місцевих бюджетів та країни в цілому щодо фінансового забезпечення виконання власних делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Проте, враховуючи специфіку реалізації політики децентралізації фінансових ресурсів в Україні, економічні реалії та державний устрій країни, неможливо досягти абсолютного рівня фінансової незалежності місцевих бюджетів. Потребує активізація роботи органів місцевого самоврядування щодо розширення податкових та не податкових джерел формування дохідної частини бюджету шляхом виявлення резервів та використання альтернативних джерел формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Висновки до розділу 2

Фінансова спроможність та ефективне використання ресурсів є основними чинниками розвитку територіальних громад. У сучасних умовах, особливо під час військового конфлікту, територіальні громади мають забезпечувати виконання своїх соціально-економічних функцій, таких як освіта, охорона здоров'я та розвиток інфраструктури, не лише за рахунок трансфертів, а й за рахунок власних фінансових ресурсів. Недостатня фінансова ефективність може призвести до обмеження доступу громадян до якісних публічних послуг та уповільнення економічного розвитку. Військові конфлікти та кризові ситуації суттєво впливають на фінансову стабільність громад, що потребує ретельного аналізу та розуміння складових їх фінансової діяльності.

Ефективне фінансове управління, зокрема раціональне планування, оцінка ризиків та взаємодія з фінансовими установами, сприятиме забезпеченню фінансової ефективності та сприятиме сталому розвитку територіальних громад.

Фінансова підтримка розвитку Коропецької селищної ТГ у 2021-2023 роках у рамках реалізації політики фінансування та розвитку спрямована на забезпечення доступності та якості публічних послуг; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення фінансової незалежності, посилення конкурентоспроможності та сталого розвитку громади в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

За результатами аналізу динаміка інтегрального показника фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр. можна спостерігати нестійку тенденцію, що відповідає внесеним змінам у бюджетному та податковому законодавстві. Його зростання у 2022 році зумовлене зростанням власних надходжень і зменшенням трансфертів. За результатами аналізу інтегрального показника в 2023 році можна говорити про помітну тенденцію до зменшення фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ. Проте на фоні покращення фінансового забезпечення бюджету Коропецької селищної ТГ залишається високою їх залежність від фінансової підтримки з державного бюджету.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

3.1 Обґрунтування напрямів підвищення рівня фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

Незважаючи на те, що на сучасному етапі свого розвитку Україна майже три роки поспіль перебуває у стані повномасштабної війни, слід зазначити, що регіони, які менше постраждали від військових дій та ракетних обстрілів, намагаються використовувати певні засоби для збільшення бюджетного потенціалу місцевих фінансів. Аналізуючи специфіку життєдіяльності територіальних громад в цілому, слід зазначити, що вирішення такої проблеми є особливо важливим шляхом розвитку економіки на їхніх територіях, забезпечення стратегічного управління територіальним розвитком, популяризації територій, підвищення інвестиційної привабливості, підтримки бізнесу і галузей, що розвиваються.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що поточне наповнення бюджету Коропецької селищної ТГ є актуальною проблемою, яка потребує перегляду стратегій місцевої влади, особливо у 2025-2027 роках. Використання міжбюджетних трансфертів у бюджеті негативно впливає на процес децентралізації, оскільки пригнічує мотивацію органів місцевого самоврядування до пошуку ефективних шляхів поповнення бюджету.

Основні проблеми у наповненні бюджету Коропецької селищної ТГ представлено на рис. 3.1.

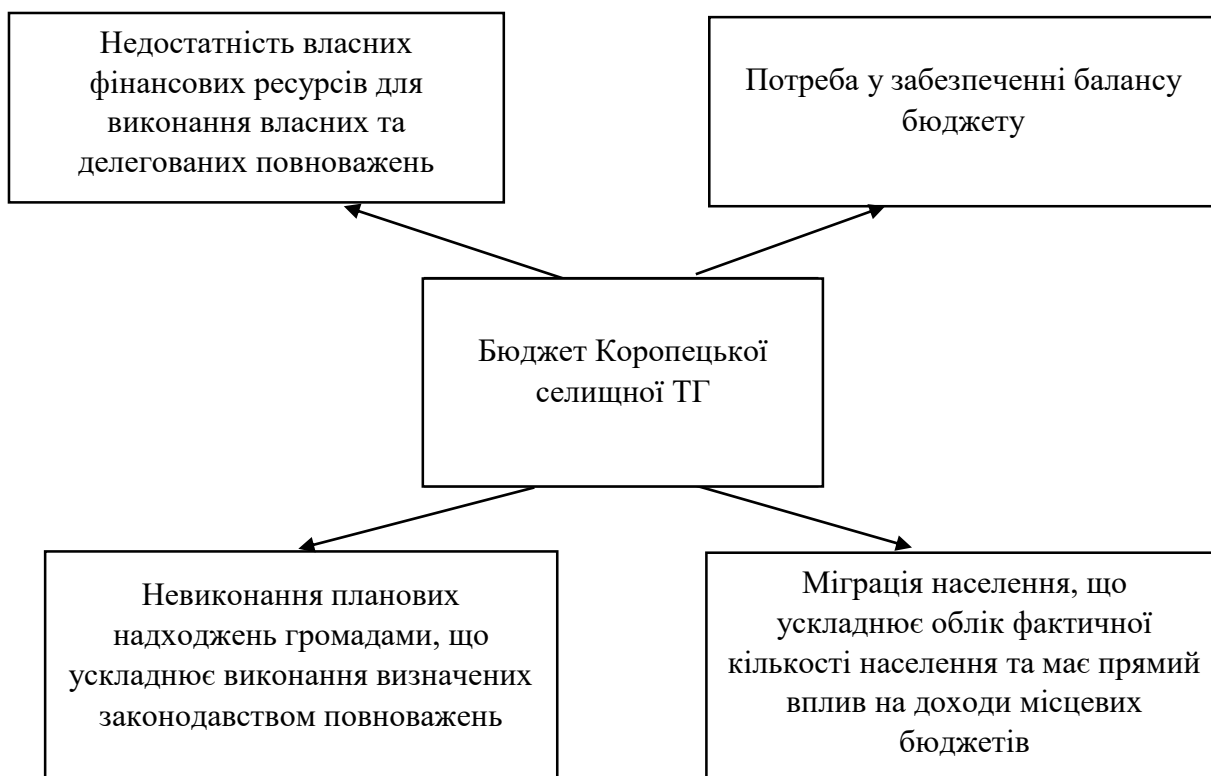

Рис. 3.1. Основні проблеми наповнюваності бюджету Коропецької селищної ТГ у 2021–2023 рр.*

*Джерело: [46]

Незважаючи на збільшення податкових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ, сформованих за рахунок податку на доходи фізичних осіб та місцевих податків і зборів, такі зміни слід розглядати як позитивну динаміку, але необхідно впроваджувати заходи та програми, які створюватимуть підґрунтям для сталого розвитку територіальної громади.

Відповідно до Бюджетного кодексу України передбачено понад 40 джерел наповнення місцевих бюджетів [12]. Проте наразі не всі з них доступні в умовах воєнного стану, зокрема, рентні платежі, адміністративні збори, штрафи та платежі за розміщення тимчасово вільних коштів [59].

Бюджетний кодекс України обмежує наповнення місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень, а органи місцевого самоврядування не можуть впливати на процес управління податковими коштами, оскільки це

входить до компетенції податкових органів [12]. Тому основну увагу органи місцевого самоврядування Коропецької селищної ТГ мають зосередити на підвищенні ефективності справляння неподаткових надходжень за рахунок використання комунальної землі та нерухомого майна.

Формування значної частини власних доходів місцевих бюджетів безпосередньо залежить від того, наскільки успішно громади зможуть організувати всі етапи впровадження та справляння місцевих податків і зборів.

Для посилення податкової частки надходжень до бюджету територіальної громади можна запропонувати наступні напрямки діяльності (рис. 3.2).

Для зміцнення податкової складової доходів до бюджету Коропецької селищної ТГ необхідно впроваджувати напрямки діяльності, які представлені на рис. 3.2.

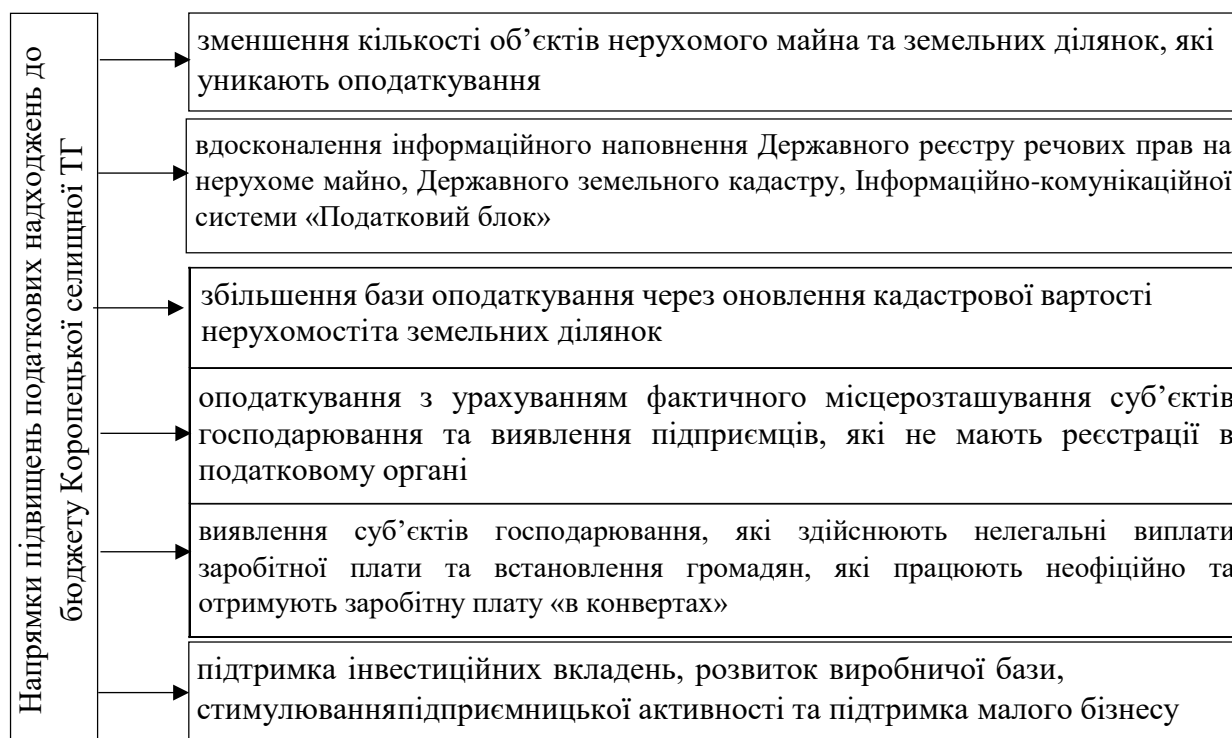

Рис. 3.2. Основні напрямки діяльності щодо підвищення податкових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ*

*Джерело: [46]

Розглянемо заходи, які необхідно здійснити місцевій владі Коропецької селищної ТГ з метою реалізації кожного із визначених напрямків.

Для зменшення кількості неоподатковуваних об'єктів нерухомості необхідно [60]:

1. Провести повну інвентаризацію всіх об'єктів нерухомого майна та земельних ділянок, що знаходяться на балансі громади, з визначенням їх поточного стану, вартості та законності реєстрації.

2. Проаналізувати об'єкти нерухомого майна та земельні ділянки з урахуванням їх поточного використання та прибутковості для бюджету громади.

3. Визначити об'єкти нерухомого майна та земельні ділянки, які ухиляються від оподаткування, перевіривши їх правильну класифікацію та оцінку.

4. Запровадити систему контролю за об'єктами нерухомого майна та земельними ділянками для запобігання їх нецільовому використанню або ухиленню від сплати податків.

5. Розробити та запровадити ефективні механізми стимулювання власників нерухомого майна та земельних ділянок до сплати податків та забезпечити їх своєчасну та повну сплату.

6. Посилити комунікацію та усвідомлення громадськістю важливості сплати податків на нерухоме майно та майно для забезпечення розвитку місцевої інфраструктури та послуг.

Національна стратегія доходів на 2024–2030 роки спрямована на розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо управління місцевими податками і зборами. Планується законодавчо врегулювати можливість проведення контролюючими органами перевірок за інформацією, зібраною органами місцевого самоврядування щодо власників або користувачів нерухомого майна, неоподаткованого належним чином [52]. Наступним напрямком роботи є вдосконалення інформаційного забезпечення реєстрів та систем територіального органу. Удосконалення процесів збору та обробки

інформації про речові права на нерухоме майно та земельні ділянки, у тому числі створення ефективних механізмів збору та аналізу даних, а також систематичне оновлення даних у реєстрах та кадастрах забезпечить актуальність та достовірність інформації. Також необхідно звернути увагу на підвищення безпеки та конфіденційності даних, що зберігаються в реєстрах та кадастрах територіального органу.

З метою збільшення бази оподаткування шляхом уточнення кадастрової вартості нерухомого майна та земельних ділянок міська адміністрація може проводити комплексне уточнення кадастрової вартості нерухомого майна та земельних ділянок з метою коригування вартості відповідно до реальних ринкових умов. Забезпечення ефективного моніторингу та контролю за порядком визначення кадастрової вартості дасть змогу уникнути необґрунтованого нарахування та забезпечити належні ставки податку. Для цього необхідно залучати кваліфікованих спеціалістів та експертів, таких як управителі, оцінювачі та інші спеціалісти. Крім того, необхідно провести інформаційну кампанію, спрямовану на заохочення власників до відкритого та достовірного декларування майна, що можливо шляхом забезпечення відповідних правових умов для оновлення кадастрової вартості та запровадження відповідних ставок податку. Це стимулюватиме власників законно декларувати нерухомість.

Відповідні заходи спрямовані на створення привабливого інвестиційного клімату, що сприяє розвитку місцевої економіки та збільшенню об'єктів оподаткування Коропецької селищної ТГ, що може значно покращити загальну базу оподаткування [16].

Цю проблему також розглядає в Національній стратегії доходів до 2030 року, яку органи місцевого самоврядування зобов'язуються реалізувати у 2024-2025 роках., а саме провести інвентаризацію об'єктів нерухомого майна та земельних ділянок для їх реєстрації в державних реєстрах як об'єктів оподаткування податками на майно та на підставі зібраної інформації про власників надати органам місцевого самоврядування правові підстави для

проведення перевірок контролюючі органи або користувачі нерухомого майна, що не оподатковується належним чином з 2024 р. [52].

Розробка та затвердження генерального плану Коропецької селищної ТГ стане перспективним кроком до нової реальної та обґрунтованої нормативно-грошової оцінки земельних ділянок. Для цього необхідно провести інвентаризацію земельних ділянок та перевірити договори оренди, що в свою чергу призведе до збільшення надходжень земельного податку [46].

З метою здійснення оподаткування з урахуванням фактичного місцезнаходження суб'єктів господарювання та виявлення підприємців, які не перебувають на обліку в податковому органі, систематично проводити перевірки та ревізії підприємств міста, створювати автоматичну систему для спільно здійснювати моніторинг нових підприємств та перевірку їх на реєстрацію у відповідних територіальних органах. Посилення взаємодії з податковими органами допоможе прискорити аналіз кількості існуючих платників податків. Надавати місцевим підприємствам допомогу та консультації щодо реєстрації в податковому органі. Підприємства, не зареєстровані в податковому органі, у тому числі штрафи нараховуються до місцевого бюджету, а за постійні порушення припиняють свою діяльність [46].

Для удосконалення цих заходів рекомендовано зібрати інформацію та створити окрему базу даних усіх суб'єктів підприємницької діяльності старостинських округів, яка б містила всі реєстраційні дані, контакти, юридичні та фактичні адреси, види діяльності, керівників, засновників, наявне нерухоме майно, об'єктів, будівель чи земельних ділянок (у власності чи оренді) на території ТГ, а також облік договорів оренди (аналіз усіх договорів оренди, перевірка тарифів). База має включати не лише зареєстрованих суб'єктів, а й тих, хто фактично здійснює господарську діяльність на території Коропецької селищної ТГ [46].

Ще одним дієвим способом збільшення податкових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ є виявлення підприємств, які здійснюють незаконну виплату заробітної плати, та припинення таких порушень. Для

вирішення цієї проблеми органам місцевого самоврядування необхідно систематично контролювати підприємства та організації щодо порушень у виплаті заробітної плати та оформленні працівників. Наступним кроком може бути узгодження графіку виїзду на територію та направлення відповідних запитів до органів ДПС щодо виявлення таких суб'єктів господарської діяльності. Також важливо звернути увагу на легалізацію осіб, які працюють у ФОПів, оскільки податок на доходи фізичних осіб, який сплачують ФОПи, може бути вагомим джерелом доходу. Варто зазначити, що ПДФО можна і потрібно сплачувати не лише за місцем реєстрації, а й за місцезнаходженням земельної ділянки, на якій ФОП здійснює свою діяльність, а значить податок сплачується до місцевого бюджету, на якій території безпосередньо розташована ця земельна ділянка [39].

Враховуючи, що близько третини доходів місцевого бюджету становлять податкові надходження, найбільшу питому вагу яких становить ПДФО, заходи щодо збільшення цього податку мають стати ключовим елементом у структурі доходів бюджету Коропецької селищної ТГ, адже 60% від даного податку надходить до місцевого бюджету [7].

Основним чинником, що визначає рівень надходжень від даного виду податку, є чисельність населення ТГ та рівень заробітної плати. Сума, яка надходить до бюджету у вигляді ПДФО, залежить насамперед від встановленого рівня відрахувань цього податку до державного бюджету. Проте оптимальним рішенням для Коропецької селищної ТГ є реалізація політики, спрямованої на зміцнення фінансової бази та підвищення територіальної привабливості з метою запобігання втраті висококваліфікованих кадрів та забезпечення сталого розвитку території шляхом активного економічного зростання [21].

Підвищення ролі ПДФО у зміцненні бюджету Коропецької селищної ТГ є цілком виправданим, оскільки основні видатки місцевих бюджетів здійснюються на наданні публічних послуг їх мешканців. Органи місцевого самоврядування мають певний вплив на роботодавців – платників податків, а

також на зайнятих на їх території самозайнятих громадян. Вони також мають певний вплив і повноваження щодо організації взаємодії з іншими державними органами, зокрема податковими, щодо адміністрування ПДФО. Тому місцевим органам влади Коропецької селищної ТГ необхідно шукати шляхи зміцнення своєї фінансової незалежності шляхом збільшення надходжень ПДФО або розширення податкового потенціалу чи підвищення ефективності господарювання.

З метою збільшення надходжень до місцевих бюджетів за рахунок ПДФО урядом країни необхідно проведення низки реформ, спрямованих на посилення прогресивності даного податку та кращий захист його бази оподаткування у післявоєнний період. Для цього у 2025–2027 роках планується внести низку законодавчих змін. Основними змінами, які мають відбутися після впровадження реформи, а саме [41]:

- відновлення прогресивної тарифної ставки з однією або двома суттєво підвищеними ставками для доходів осіб, які мають високі доходи понад встановлений законом рівень;
- заміна неоподаткованого мінімуму доходів громадян на надання індивідуальної соціальної допомоги малозабезпеченим;
- перегляд пільг з ПДФО, спеціальних умов оподаткування та виключень з бази оподаткування з метою їх раціоналізації та впорядкування;
- запровадження дієвої стимулюючої системи податкових відрахувань, пов'язаних з витрачанням платниками податків офіційно отриманих доходів на розвиток особистого трудового потенціалу, навчання дітей, створення чи розширення власної справи, поліпшення житлово-побутових умов, лікування тощо [21].

З метою підтримки інвестицій, розвитку виробничої бази, стимулювання підприємницької діяльності та підтримки малого бізнесу органам влади Коропецької селищної ТГ необхідно розробити та реалізувати програму заходів, спрямованих на залучення інвесторів, зокрема створення інвестиційних майданчиків та зон. Створити сприятливі умови для підприємництва шляхом

спрощення адміністративних процедур, зменшення бюрократичних перепон та надання бізнесу доступу до необхідних ресурсів.

Не менш важливою підтримкою є фінансова підтримка, яка може надаватись у вигляді різноманітних пільг для стартапів, малого та середнього бізнесу, а також для інвестиційних проектів, які сприяють розвитку соціальної та культурної бази громади. Водночас необхідно й надалі розвивати інфраструктуру територіальної громади: збільшувати кількість маршрутів загального користування, модернізувати автотранспорт, запроваджувати новітні технології в енергетиці та комунальному господарстві.

Одним із методів наповнення місцевих бюджетів, який вимагає активного впровадження органами місцевого самоврядування, є стимулювання інвестиційної діяльності. Проте наразі відсутній механізм, який би забезпечив інвестиційну привабливість муніципалітетів. Нормативно-правове забезпечення, в тому числі у сферах відновлення, тільки формується. Інвестиції в комерційні та некомерційні сфери, такі як виробнича та соціальна інфраструктура, сприятимуть збільшенню податкових та неподаткових надходжень до бюджету Коропецької селищної ТГ, зроблять її територію більш привабливою для жителів та сприятимуть вирішенню проблеми безробіття [33].

Підвищення інвестиційної привабливості місцевої влади має бути комплексним і охоплювати декілька напрямів, кожен з яких потребує застосування спеціальних методів та інструментів. У загальноприйнятій теорії та практиці державної та місцевої інвестиційної політики виділяють такі шляхи покращення інвестиційного клімату:

- застосування механізмів покращення інвестиційного середовища, що досягається шляхом полегшення доступу до бюджетного кредиту, місцевих позик та податкових пільг;
- залучення органів місцевого самоврядування до реалізації відібраних інвестиційних проектів за рахунок коштів місцевого бюджету та залучення місцевих позик і гарантій;

- участь суб'єктів господарювання у реалізації інвестиційних проектів шляхом використання державно-приватного партнерства та ініціативних коштів юридичних і фізичних осіб.

Запропонована стратегія зміцнення доходів бюджету Коропецької селищної ТГ сприятиме не тільки збільшенню фінансових ресурсів місцевого бюджету за рахунок податкового та неподаткового потенціалу території, а й до покращення соціально-економічної ситуації та підвищення фінансової стійкості бюджету територіальної громади.

В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування переорієнтували свої пріоритети на обороноздатність, підтримку населення та військовослужбовців. Основним завданням територіальних органів є максимально можливий захист і забезпечення населення для протидії всім викликам і загрозам [29].

У 2022-2023 роках місцеве самоврядування продемонструвало свою стійкість та здатність ефективно реагувати на різноманітні виклики, особливо у фінансовій сфері, навіть в умовах військового конфлікту [1].

Органи місцевого самоврядування, зокрема і Коропецька селищної ТГ виявили чудову підтримку не тільки Збройним Силам України та національної безпеки, а й внутрішньо переміщених осіб, які потребують притулку. З перших днів агресії РФ органи місцевого самоврядування активно організовували та забезпечували діяльність територіальної оборони, надавали матеріально-технічну допомогу ЗСУ, залучали до допомоги міжнародних партнерів. Водночас продовжували надавати допомогу в усіх сферах життя громадян на місцевому рівні, включаючи допомогу внутрішньо переміщеним особам, підтримку переселених підприємств, організацію притулку.

Формування бюджету Коропецька селищної ТГ в умовах війни в Україні є надзвичайно важливим і водночас складним завданням. Військові дії призводять до значних втрат економічного потенціалу, що безпосередньо впливає на фінансову систему громади. До основних аспектів формування фінансової стійкості можна віднести заходи, які представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Основні напрями забезпечення фінансової стійкості бюджету
територіальної громади під час війни***

Напря́м	Захі́д
Оптимізація бюджетних видатків	Перегляд пріоритетів витрат для забезпечення фінансування найважливіших сфер, таких як оборона, соціальний захист, охорона здоров'я та відновлення критичної інфраструктури. Зменшення або тимчасове призупинення фінансування не першочергових проєктів.
Залучення додаткових фінансових ресурсів	Використання міжбюджетних трансфертів, грантів та допомоги від міжнародних організацій і партнерів для вирішення нагальних потреб внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю та незахищених верст населення. Активізація місцевих ініціатив із залучення інвестицій та підтримки малого і середнього бізнесу, що може стати джерелом додаткових надходжень до місцевого бюджету.
Покращення адміністрування податків і зборів	Боротьба з ухиленням від сплати податків і зменшення рівня тіньової економіки.
Антикризове управління фінансами	Створення резервних фондів для реагування на непередбачені ситуації та оперативне фінансування нагальних потреб, особливо щодо забезпечення функціонування критичної інфраструктури. Запровадження гнучких механізмів управління бюджетом для швидкої адаптації до змінних умов воєнного часу.

*Джерело: [48]

Отже, для збільшення надходжень до бюджету Коропецька селищної ТГ та підвищення рівня фінансової стійкості необхідно вирішити основні існуючі проблеми: недостатність власних фінансових ресурсів для виконання законодавчо встановлених власних та делегованих повноважень, їх оптимізація відповідно до з потребами воєнних дій; необхідність забезпечення збалансованості бюджету шляхом залучення додаткових фінансових ресурсів; невиконання громадою запланованих доходів, що ускладнює виконання встановлених законом повноважень.

Підвищення ефективності адміністрування податків, розширення податкової бази, оптимізація використання земельних ресурсів, а також

залучення цільових програм та грантів можуть значно збільшити надходження до бюджету Коропецька селищної ТГ. Також важливою є підтримка підприємництва шляхом створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу, зокрема надання мікропозик, грантів, субсидій та пільг для сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу, залучення пожертв на благодійні цілі, а створення партнерства між місцевою владою, бізнесом та громадськими організаціями, яке сприятиме стабільності розвитку громади.

3.2 Розробка стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку територіальних громад

Реформа місцевого самоврядування та організації територіальної влади в Україні на засадах децентралізації відкрила нові можливості для розвитку територіальних громад. Бюджетна децентралізація призвела до значного перерозподілу бюджетних ресурсів на користь місцевого самоврядування [5].

На даному етапі державотворення основним стратегічним баченням територіального розвитку в Україні є створення належних умов для комфортного життя громадян, їх самореалізації, а також підвищення якості життя в кожній громаді. Сучасна державна та регіональна політика сприяє ефективному використанню кожним територіальним утворенням і кожним регіоном загалом його внутрішнього потенціалу, ресурсів, переваг і можливостей з метою розвитку та підвищення добробуту і доходів громадян, якості життя кожної людини та забезпечення соціального-економічного та економічно розвитку держави та громад зокрема.

Збройна агресія РФ проти України призвела до тимчасової окупації частини території, масового відтоку працездатного населення та капіталу з цих та прилеглих територій, поглибила розрив у рівні розвитку регіонів та збільшила міграційне навантаження на регіони до примусового внутрішнього переміщення населення. Тому безпрецедентний масштаб проблем, що виникли,

вимагає комплексного підходу до її вирішення, активізації та координації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства для відновлення соціально-економічної інфраструктури регіони України, які найбільше постраждали від війни, реінтеграція тимчасово окупованих територій, переорієнтація економіки ряду регіонів [5].

Фінансовою основою забезпечення реалізації стратегічних напрямів розвитку територій мають бути [18]:

- кошти державного бюджету в межах виконання бюджетних програм, спрямованих на розвиток відповідної сфери в регіонах, зокрема, які спрямовані на реалізацію інвестиційних програм та проєктів регіонального розвитку, що відповідають пріоритетам і завданням, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та стратегіях регіонального розвитку;

- кошти місцевих бюджетів;

- офіційні трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам;

- кошти, отримані до державного бюджету за програмами допомоги та грантів ЄС, міжнародних організацій, іноземних урядів та інших донорів;

- кошти міжнародної технічної допомоги;

- кошти з інших джерел, які не заборонені законодавством, зокрема використанням механізму державно-приватного партнерства.

Для досягнення стабільного зростання якості життя та забезпечення безпеки життя населення Коропецької селищної ТГ, збалансованого та злагодженого розвитку економіки громади, ефективного та економного використання природного потенціалу, збереження довкілля, а також для задоволення стратегічних інтересів держави розроблено та затверджено стратегію розвитку громади [46], яка фокусується на найбільш важливих і перспективних напрямках та враховує:

- зміни зовнішніх та внутрішніх умов, викликів та загроз, пов'язаних з військовою агресією РФ, в яких розвивається сама ТГ, Тернопільська область та країна в цілому;

- зміни підходів до управління територіальним розвитком, що передбачають підвищення ролі громад у власному розвитку та стратегічному плануванні на основі ефективного використання ресурсів, посилення згуртованості територіальної громади та розвитку людського капіталу;

- необхідність розробки та постійного вдосконалення єдиного стратегічного документу, що відповідає європейським стандартам;

- необхідність визначення напрямів розвитку Коропецької селищної ТГ з урахуванням реформи децентралізації.

В основу вибору пріоритетів розвитку Коропецької селищної ТГ покладено SWOT-аналіз громади, який дав змогу виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами стратегічного розвитку (табл. 3.2).

Матриця SWOT-аналізу Коропецької селищної ТГ*

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Хороші умови для розвитку бізнесу: хороша транспортна доступність, стратегічне положення поблизу важливих транспортних шляхів, близькість до великих міст (Івано-Франківська, Бучач), і т.п.</p> <p>2. Територія приваблива для розвитку сонячної і вітроенергетики.</p> <p>3. Розташування та природні принади, сприяють розвитку рекреації та туризму.</p> <p>4. Відносно висока кваліфікація кадрів.</p> <p>5. Відносно висока платоспроможність населення.</p>	<p>1. Більшість малого бізнесу частково діє в тіні.</p> <p>2. Велика кількість осіб працює неофіційно.</p> <p>3. Велика кількість місцевих підприємств, що належать особам, які фактично проживають на території громади, зареєстровані за її межами і не сплачують податків в місцевий бюджет</p> <p>4. Невелика кількість підприємств і привабливих робочих місць.</p> <p>5. Недостатність у населених пунктах громади переробних підприємств с/г продукції та мережі збуту.</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Розвиток підприємницьких навичок серед молоді, популяризація ведення власного бізнесу.</p> <p>2. Розвинута сфера туризму в області та розвиток сфери проведення вільного часу.</p> <p>3. Розвиток альтернативної енергетики.</p> <p>4. Розвиток переробки с/г продукції на території громади (у т.ч. лісових ягід і грибів).</p> <p>5. Можливості виходу на ринки ЄС на підставі угод між Україною і ЄС.</p>	<p>1. Відтік працездатного населення закордон.</p> <p>2. Політично-правова нестабільність в державі.</p> <p>3. Норми та бюрократизація, які ускладнюють вихід на міжнародні ринки.</p>

*Джерело: складено за даними [46]

За результатами SWOT-аналізу Коропецької селищної ТГ визначено три основні напрямки концентрації зусиль громади, які базуються на амбітному баченні майбутнього соціально-економічного розвитку даної ТГ, та в кожному з трьох ретельно відібраних стратегічних напрямків, визначено оперативні цілі (табл. 3.3).

**Стратегічні та операційні цілі розвитку Коропецької селищної ТГ
на 2022-2027 рр.***

Стратегічні напрями	Операційні цілі
Розбудова бази місцевого економічного розвитку громади і заможності її мешканців.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Результативна політика залучення і співпраця з інвестором; 2. Підтримка підприємництва та економічної діяльності мешканців; 3. Підтримка розвитку сільського господарства та переробки сільгосппродукції; 4. Розвиток туризму та рекреації на території громади.
Активізація та всебічний розвиток мешканців громади	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток освітньої пропозиції; 2. Активізація мешканців у сфері культури та ефективне управління культурною спадщиною; 3. Активізація та залучення мешканців до громадської діяльності, а також розвиток співпраці «громада – влада – бізнес».
Формування привабливого і безпечного середовища життя мешканців громади	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вдосконалення системи адміністрації та територіальної співпраці; 2. Охорона і управління природними ресурсами; 3. Збільшення внутрішньої і зовнішньої транспортної доступності.

*Джерело: складено за даними [46]

Перший напрямок розвитку «Розбудова бази місцевого економічного розвитку громади і заможності її мешканців» включає всі заходи, спрямовані на зміцнення економічної бази громади і одночасно поліпшення матеріального становища його жителів. Аналіз доходів бюджету ТГ свідчить про значну залежність від трансфертів з державного бюджету. На даний час рівень власних доходів ТГ є незадовільним. Проблема полягає в малій кількості підприємств та одночасній реєстрації підприємств за межами ТГ, що призводить до недоотримання доходів бюджету громади. Завданням є підтримка розвитку підприємництва та розширення бази платників податків для бюджету Коропецької селищної ТГ. Сmt. Коропець – це місцевий центр, де можна отримати адміністративні та інші послуги. З іншого боку, села, які входять в громаду характеризуються наявністю сільськогосподарських угідь та високою лісистістю – ці ресурси значною мірою визначають напрям економічного розвитку. Тому операційні цілі пов'язані зі співпрацею з великими інвесторами,

мікро-, малим та середнім бізнесом, а також підтримкою сільського господарства та розвитком туристичної сфери. Це має призвести до покращення фінансового становища ТГ та його жителів.

Другий напрямок «Активізація та всебічний розвиток мешканців громади» передбачає, те, що освічені, активні та креативні мешканці – основа розвитку будь-якого місцевого самоврядування. Інвестиції в інфраструктуру, безумовно, помітніші (наприклад, відремонтовану дорогу легко помітити), але гроші, спрямовані на підтримку індивідуального, професійного та іншого розвитку людини, є перспективною та необхідною інвестицією. Людський фактор має вирішальне значення для реалізації стратегії розвитку ТГ, а також інших видів діяльності, спрямованих на розвиток Коропецької селищної ТГ.

За третім напрямком «Формування привабливого і безпечного середовища життя мешканців громади» однією зі складових розробки стратегії було проведення ретельної соціально-економічної діагностики. Для цього було проведено репрезентативне соціологічне опитування мешканців, яке дало змогу оцінити умови життя та якість надання комунальних послуг в ТГ. Більшість респондентів оцінили муніципалітет як помірно гарне місце для життя, життям у Коропецькій селищній ТГ вони скоріше задоволені, лише деякі жителі готові були б виїхати, якби виникла така можливість. Однак соціальні потреби та очікування необмежені та постійно змінюються. Тому стратегічною метою те підвищення привабливості Коропецької селищної ТГ, як місця для проживання. Це досягається заходами, спрямованими на сучасне та партиципативне управління розвитком Коропецької селищної ТГ та покращення доступності та якості публічних послуг для жителів [46].

Спроможність Коропецької селищної ТГ забезпечувати виконання завдань стратегічного розвитку оцінимо на основі критеріїв визначених «Методикою формування спроможних територіальних громад» і які представлені у табл. 3.4.

Критерії оцінки рівня спроможності територіальних громад*

Найменування критерію	Показник	Числове значення критерію
1. Чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади	до 3 тис. осіб	0,3
	від 3 до 7 тис. осіб	0,6
	більш як 7 тис. осіб	1
2. Чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади	до 300 осіб	0,3
	від 300 до 500 осіб	0,6
	більш як 500 осіб	1
3. Площа території спроможної територіальної громади	до 200 кв. км	0,3
	від 200 до 400 кв. км	0,6
	більш як 400 кв. км	1
4. Індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади	до 0,3	0,3
	від 0,3 до 0,9	0,6
	більш як 0,9	1
5. Частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади	до 20 відсотків	0,3
	від 20 до 40 відсотків	0,6
	більш як 40 відсотків	1
Узагальнюючий оціночний показник рівня спроможності ТГ	від 1,5 до 2,1	низький рівень спроможності
	від 2,2 до 3,8	середній рівень спроможності
	від 3,9 до 5	високий рівень спроможності

*Джерело: [55]

В табл. 3.5 представлено результати оцінка критеріїв рівня спроможності Коропецької селищної ТГ в 2021-2023 рр.

Як показують дані табл. 3.5 розрахункові значення загального показника оцінки рівня діяльності Коропецької селищної ТГ потрапляють у шкалу від 1,5 до 2,1 і свідчать про низький рівень спроможності, але відповідають найвищому градаційному рівню, який у разі ефективного управління фінансами може призвести до покращення фінансових показників.

**Критеріальна оцінка рівня спроможності Коропецької селищної ТГ
в 2021-2023 рр.***

Найменування критерію	Показник по ТГ			Числове значення критерію по ТГ		
	2021р.	2022р.	2023р.	2021р.	2022р.	2023р.
1. Чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади, тис. осіб	6,3	5,9	5,9	0,6	0,6	0,6
2. Чисельність учнів, що здобувають освіти в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади, осіб	420	409	356	0,6	0,6	0,6
3. Площа території спроможної територіальної громади, кв. км	85,9	85,9	85,9	0,3	0,3	0,3
4. Індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
5. Частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади (з трансфертами), %	7,0	10,1	10,1	0,3	0,3	0,3
Узагальнюючий оціночний показник рівня спроможності ТГ				2,1	2,1	2,1

*Джерело: [46]

Отже, реалізацію визначених стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку Коропецької селищної ТГ в умовах децентралізації та воєнного стану необхідно будувати та реалізовувати на розвитку наступних напрямків та джерел фінансового забезпечення, а саме:

- розроблення або адаптація існуючих галузевих цільових програм із визначенням шляхів реалізації конкретних завдань і заходів та забезпечення їх необхідними обсягами та джерелами фінансування;
- планування відповідних завдань та заходів у річному плані соціально-економічного розвитку Коропецької селищної ТГ;
- активна участь ТГ у державних та регіональних програмах з відповідними галузевими пріоритетами та напрямами діяльності;

- залучення коштів фінансування ТГ для фінансування стратегічних проєктів та заходів з розвитку комунальної інфраструктури;
- залучення коштів міжнародних донорів та грантодавців для фінансування стратегічних проєктів та заходів;
- залучення коштів для фінансування стратегічних проєктів та заходів від суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм, які здійснюють фінансово-господарську діяльність на території ТГ;
- залучення коштів мешканців громади для фінансування стратегічних проєктів та заходів у рамках співфінансування та на добровільних засадах.

Отже, загалом слід зазначити, що основним наслідком війни для місцевої влади стало скорочення фінансових ресурсів для фінансування інвестиційних проєктів та скорочення бюджетів [16]. Тому, для вирішення проблем та негативних наслідків необхідно спрямувати стратегічні напрями розвитку на підвищення фіскальної спроможності ТГ шляхом забезпечення зростання власних надходжень (зокрема, податків), залучення інвестицій в економіку ТГ та забезпечення реалізації місцевих програм підтримки та розвитку в контексті забезпечення їх сталого соціально-економічного розвитку відповідно до пріоритетних напрямів.

Висновки до розділу 3

Отже, для збільшення надходжень до бюджету Коропецька селищної ТГ та підвищення рівня фінансової стійкості необхідно вирішити основні існуючі проблеми: недостатність власних фінансових ресурсів для виконання законодавчо встановлених власних та делегованих повноважень, їх оптимізація відповідно до з потребами воєнних дій; необхідність забезпечення збалансованості бюджету шляхом залучення додаткових фінансових ресурсів; невиконання громадою запланованих доходів, що ускладнює виконання встановлених законом повноважень.

Підвищення ефективності адміністрування податків, розширення податкової бази, оптимізація використання земельних ресурсів, а також залучення цільових програм та грантів можуть значно збільшити надходження до бюджету Коропецька селищної ТГ. Також важливою є підтримка підприємництва шляхом створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу, зокрема надання мікропозик, грантів, субсидій та пільг для сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу, залучення пожертв на благодійні цілі, а створення партнерства між місцевою владою, бізнесом та громадськими організаціями, яке сприятиме стабільності розвитку громади.

Отже, загалом слід зазначити, що основним наслідком війни для місцевої влади стало скорочення фінансових ресурсів для фінансування інвестиційних проєктів та скорочення бюджетів. Тому, для вирішення проблем та негативних наслідків необхідно спрямувати стратегічні напрями розвитку на підвищення фінансової спроможності ТГ шляхом забезпечення зростання власних надходжень (зокрема, податків), залучення інвестицій в економіку ТГ та забезпечення реалізації місцевих програм підтримки та розвитку в контексті забезпечення їх сталого соціально-економічного розвитку відповідно до пріоритетних напрямів.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових підходів до трактування поняття фінансової підтримки розвитку територіальних громад дозволяє зробити висновок, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі немає єдиного погляду на визначення її сутності. На основі методологічного узагальнення положень наукових праць визначено поняття фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, під яким слід розуміти систему залучення, акумулювання, розподілу та використання державних і приватних коштів, що надходять від зовнішніх і внутрішніх джерел, для задоволення потреб жителів села або шляхом добровільного об'єднання їх у громаду жителів кількох сіл і міст.

Фінансове забезпечення місцевих органів влади є важливою складовою їх спроможності вирішувати завдання, визначені повноваженнями базового рівня адміністративно-територіального устрою у сфері надання соціальних, адміністративних та інших публічних послуг жителям. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування на базовому рівні та більша їх самостійність потребують нових підходів до формування та реалізації фінансової та інвестиційної політики на місцях з метою забезпечення сприятливих умов для здійснення господарської та підприємницької діяльності усіх суб'єктів господарювання на території муніципалітетів, що є ключовим чинником фінансово-бюджетного благополуччя, економічної ефективності та фактичної адміністративної самостійності місцевих органів влади.

Фінансова спроможність та ефективне використання ресурсів є основними чинниками розвитку територіальних громад. У сучасних умовах, особливо під час військового конфлікту, територіальні громади мають забезпечувати виконання своїх соціально-економічних функцій, таких як освіта, охорона здоров'я та розвиток інфраструктури, не лише за рахунок трансфертів, а й за рахунок власних фінансових ресурсів. Недостатня фінансова ефективність може призвести до обмеження доступу громадян до якісних публічних послуг та уповільнення економічного розвитку. Військові конфлікти

та кризові ситуації суттєво впливають на фінансову стабільність громад, що потребує ретельного аналізу та розуміння складових їх фінансової діяльності. Ефективне фінансове управління, зокрема раціональне планування, оцінка ризиків та взаємодія з фінансовими установами, сприятиме забезпеченню фінансової ефективності та сприятиме сталому розвитку територіальних громад.

Фінансова підтримка розвитку Коропецької селищної ТГ у 2021-2023 роках у рамках реалізації політики фінансування та розвитку спрямована на забезпечення доступності та якості публічних послуг; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення фінансової незалежності, посилення конкурентоспроможності та сталого розвитку громади в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

За результатами аналізу динаміка інтегрального показника фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ за 2021-2023 рр. можна спостерігати нестійку тенденцію, що відповідає внесеним змінам у бюджетному та податковому законодавстві. Його зростання у 2022 році зумовлене зростанням власних надходжень і зменшенням трансфертів. За результатами аналізу інтегрального показника в 2023 році можна говорити про помітну тенденцію до зменшення фінансової спроможності бюджету Коропецької селищної ТГ. Проте на фоні покращення фінансового забезпечення бюджету Коропецької селищної ТГ залишається високою їх залежність від фінансової підтримки з державного бюджету.

Отже, для збільшення надходжень до бюджету Коропецька селищної ТГ та підвищення рівня фінансової стійкості необхідно вирішити основні існуючі проблеми: недостатність власних фінансових ресурсів для виконання законодавчо встановлених власних та делегованих повноважень, їх оптимізація відповідно до з потребами воєнних дій; необхідність забезпечення збалансованості бюджету шляхом залучення додаткових фінансових ресурсів; невиконання громадою запланованих доходів, що ускладнює виконання встановлених законом повноважень.

Підвищення ефективності адміністрування податків, розширення податкової бази, оптимізація використання земельних ресурсів, а також залучення цільових програм та грантів можуть значно збільшити надходження до бюджету Коропецька селищної ТГ. Також важливою є підтримка підприємництва шляхом створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу, зокрема надання мікропозик, грантів, субсидій та пільг для сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу, залучення пожертв на благодійні цілі, а створення партнерства між місцевою владою, бізнесом та громадськими організаціями, яке сприятиме стабільності розвитку громади.

Отже, загалом слід зазначити, що основним наслідком війни для місцевої влади стало скорочення фінансових ресурсів для фінансування інвестиційних проєктів та скорочення бюджетів. Тому, для вирішення проблем та негативних наслідків необхідно спрямувати стратегічні напрями розвитку на підвищення фіскальної спроможності ТГ шляхом забезпечення зростання власних надходжень (зокрема, податків), залучення інвестицій в економіку ТГ та забезпечення реалізації місцевих програм підтримки та розвитку в контексті забезпечення їх сталого соціально-економічного розвитку відповідно до пріоритетних напрямів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєв І.В. Бюджетний механізм і соціально-економічний розвиток регіонів. Львів : Ліга-Прес. 2014. 248 с.
2. Архипенко І. Зарубіжний досвід формування й реалізації регіональної економічної політики. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Вип. 2 (41). С. 32-42.
3. Бондарук Т.Г. Місцеві фінанси» : навч. посібник. К. : ДП «Інформ. аналіт. Агентство», 2013. 529 с.
4. Будник М. А. Децентралізація – як необхідна умова модернізаційних процесів у системі державного управління України. *Актуал. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. Одес. регіон. ін-ту держ. упр.* 2019. Вип. 1(37). С. 42–45.
5. Буряченко А.Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку : монографія. ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ. 2013. 342 с.
6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Придко Р.О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі*. 2023. Випуск 1(1). С. 14 – 20
8. Венгер, В.В. Фінанси: навч. посібник. М-во освіти і науки України, Київський екон. ін-т менеджменту «ЕКОМЕН». К.: ЦУЛ, 2009. 427 с.
9. Возняк Г.В. Роль фінансової децентралізації в забезпеченні сталого ендегенного зростання регіонів України. *Фінанси України*. 2018. № 7. С. 100-117.
10. Возняк Г.В., Коваль В.М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.
11. Возняк Г.В., Коваль В.М. Механізми зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах нестабільності: практичні

аспекти. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 1. С. 61-69.

12. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Одеса : Атлант, 2014. 462 с.

13. Горин В. Теоретичні засади неподаткових надходжень бюджету. *Світ фінансів*. 2015. Вип. 1. С. 58-68.

14. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х.О., Попадинець Н.М. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендogenous потенціалу / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 300 с.

15. Демченко О.П. Інструментарій фінансової підтримки територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. №26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/327/312>

16. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

17. Дяченко С.А. Публічні, державні та місцеві фінанси: співвідношення понять. *Держава та регіони*. 2018. № 4(64). С. 59–52.

18. Європейська хартія місцевого самоврядування. Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

19. Жадан О. Підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 4 (80). С 323-327.

20. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2019. 192 с.

21. Західна О.Р., Бундз Н.Б. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*. 2022. № 12 (112). С. 84 – 91

22. Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Перспективи повоєнного розвитку громад і територій України. *Ефективна економіка*. 2023. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_5_5

23. Іщук С.О., Созанський Л.Й. Економічні результати фінансової децентралізації в Україні: регіональний рівень. *Фінанси України*. 2019. № 4. С. 111- 125.

24. Качний О. С. Зарубіжний досвід формування механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. №2 (17). С. 170-174.

25. Кнейслер О., Спасів Н., Кізима Т. Фінанси об'єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 1. С. 8-19.

26. Колишко Р. А. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНУ, міжн. відн.* 2023. Вип. 27. С. 198–204.

27. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Том 2 (43). С. 118-125.

28. Крупка М., Кульчицький М., Коваленко В. Трансформація ролі доходів місцевих бюджетів як інструменту бюджетного механізму в контексті децентралізації. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 3. С. 7-18.

29. Крушельницька Т. А. Формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2. С. 160-168.

30. Кузьменко І.І., Мартиненко О.С. Формування інвестиційної привабливості місцевих громад: методологічний аспект. *Економічні науки*. 2022. № 3(4). С. 112-119.

31. Кульчицький М.І., Заброцька В.О. Фінансове територіальне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин : монографія. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 2015. 335 с.

32. Лазепко І. М. Інноваційний шлях створення фінансової бази місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2018. № 8. С. 27 - 34.

33. Лисяк Л.В., Биков Б.Д., Кушнір А.І. Зміцнення фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №4 (70). С. 84-89.

34. Ломачинська І.А., Чуркіна І.Є. Децентралізація місцевих бюджетів в Україні: виклики в період війни. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 20. С. 29 – 31

35. Луніна І.О., Бондарук Т.Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини : навчальний посібник. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2019. 304 с.

36. Максимчук О. Вплив бюджетної децентралізації на функціонування бюджету розвитку (на прикладі бюджету м. Тернополя). *Світ фінансів*. 2017. Вип. 14. С. 91-99.

37. Марущин Ю.В. Інструменти бюджетної підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад. *Університетські наукові записки*. 2018. № 66. С. 200–210.

38. Марчук А. Вплив децентралізації на структуру та динаміку доходів і видатків місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 2. С. 20-31.

39. Мацюк І. Аналіз можливостей інклюзивного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 1. С. 19-27

40. Машлій Г. Регіональний аспект процесів інвестування в Україні: стан та проблеми вдосконалення управління. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 1 (18). С.102-111.

41. Машлій Г.Б., Мосій О.Б. Моніторинг перспектив та інвестиційні інструменти розвитку територіальних громад. *Східна Європа: економіка, бізнес*

та управління. 2021. №3 (30). URL: <http://www.easterneurope-bm.in.ua/index.php/en/issue-30-2021>

42. Мельник М.І., Лещух І.В., Яремчук Р.Є. Ефективність адміністративно-фінансової децентралізації в регіоні: інвестиційний вимір. *Фінанси України*. 2019. № 3. С. 103-117.

43. Місцеві фінанси: підруч. / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.

44. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>

45. Опарін, В.М. Фінанси. (Загальна теорія): навч. посіб. 2-е вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ, 2002. 240 с.

46. Офіційний сайт Коропецької селищної територіальної громади. URL: <https://koropetska-rada.gov.ua/>

47. Патинська М.М. Формування категорії "сталий розвиток територіальних громад" в умовах євроінтеграційної перспективи. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27362/1/P.32-33.pdf>

48. Петренко Л.П., Ковальчук Н.Я. Інноваційні механізми фінансування проектів розвитку громад. *Економіка і суспільство*. 2022. № 11. С. 250-256.

49. Пилипенко Я.В. Формування та виконання місцевих бюджетів в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. С. 14 – 19

50. Письменний В. Дотації у забезпеченні фінансового потенціалу територій. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 1. С. 70-81.

51. Пітюлич М.М., Крупка А.Я., Мінкович В.Т., Чакій О.І. Детермінанти розвитку та їх вплив на фінансову стійкість територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2023. № 1. С. 34-44.

52. Піхоцька О.М., Ющик Ю.В. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна*. 2022. Вип. 35. С. 25 – 32

53. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / Кириленко О.П., Малиняк Б.С., Письменний В.В., Русін В.М. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 396 с.

54. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02 грудня 2010 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

55. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p17>.

56. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 року № 157-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

57. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020. Офіційний вісник України. № 67 від 28.08. 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>

58. Про місцеве самоврядування. Закон України від 21.05.1997 № 280/97- ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#>

59. Пшик Б.І. Бюджетна транспарентність як важлива умова зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 4. С. 34-42.

60. Раделицький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 29-41.

61. Романенко О. Р. Фінанси : підручник для ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 310 с.

62. Свердан М. М. Формування доходів місцевих бюджетів в Україні: сучасні тенденції та можливості удосконалення. *Вісник Чернівецького торговельно- економічного інституту : науковий журнал*. 2019. № 1. С. 245 - 266.

63. Ситник Н. С., Стасишин А. В., Західна О. Р. та ін. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навчальний посібник /за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2019. 536 с.

64. Стащук О., Жук М. Фінансова безпека територіальних громад, як ключовий фактор забезпечення їх сталого розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. № 3. С. 54-60.

65. Сторонянська І.З., Беновська Л.Я. Бюджети розвитку місцевих бюджетів: проблеми формування та використання в контексті поглиблення фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2016. № 5. С. 34-47.

66. Фінансове забезпечення розвитку місцевого самоврядування в Україні : монографія / М.П. Бадида та ін. Ужгород : ТДВ «Патент». 2017. 400 с.

67. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 340 с.

68. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

69. Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система : навч. посіб. К.: Таксон, 2002. 256 с.

70. Юшко С. В. Організація міжбюджетних відносин в Україні. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 86 - 97.

ДОДАТКИ